

Göran Therborn

Kapitalism och rösträtt

Om den borgerliga demokratis uppkomst

Arkiv Studiehäftet 11. Malmö 1980

Först publicerad (på engelska) i *New Left Review* nr I/103, May-June 1977

Översättning: Anna Sofia Quensel och Gunnar Sandin

Denna digitala utgåva är publicerad med författarens tillåtelse.

Inledning

Den avancerade kapitalismens förhållande till demokratin omsluter två paradoxer — en marxistisk och en borgerlig. Varje seriös marxistisk analys ställs inför frågan: Hur kommer det sig att i de större och mest avancerade kapitalistiska länderna en liten minoritetsklass — bourgeoisin — härskar genom demokratiska former? De bittra erfarenheterna av fascismen och stalinismen, och den senares efterhängsna arv, har lärt också den mest beslutsamma revolutionära motståndare till kapitalismen, att borgerlig demokrati inte kan avfärdas som enbart skenbild. Berövar då inte den samtida verkligheten den marxistiska klassanalysen dess giltighet?

Dagens kapitalistiska demokrati är inte mindre paradoxal från borgerlig synvinkel. Under 1800-talet och det tidiga 1900-talet var, vilket klart kan visas av både den politiska praktiken och författningsdebatten, den förhärskande borgerliga åsikten att demokrati och kapitalism (eller privat egendom) var oförenliga. Till och med en så vidsynt liberal som John Stuart Mill förblev av just detta skäl en avgjord motståndare till demokratin. Han förespråkade införandet av graderad skala med extra röster åt företagare, köpmän och bankirer, liksom åt deras närmaste medhjälpare och akademiskt utbildade hjälpkår, för att därigenom omintetgöra en proletär ”klasslagstiftning”.¹ Under modern tid, eller åtminstone sedan det kalla krigets utbrott, har däremot de borgerliga ideologerna hävdat att endast kapitalismen är förenlig med demokrati. Vad har skett? Är det kanske bara fråga om *efter-rationalisering* av en historisk händelse?

I Grundproblem

Innan vi går vidare måste vi göra det absolut klart för oss vad vi menar med ”demokrati”. Här används termen för att beteckna en statsform med var och en av följande karakteristika. Den har 1) en representativ regering vald av 2) en väljarkår bestående av hela den vuxna befolkningen, 3) vars röster väger lika tungt och 4) som utan hot från statsapparaten tillåts rösta för vilken som helst åsikt. En sådan stat utgör en borgerlig demokrati, såtillvida att statsapparaten har en borgerlig klassammansättning, och att statsmakten fungerar för att bevara och förstärka de kapitalistiska produktionsförhållandena och statsapparaten klasskaraktär.²

Det är erkänt svårt att exakt definiera regeringsmaktens demokratiska form, men ovanstående definition är adekvat nog för att lokalisera de avgörande variablerna: folkrepresentation samt fri, allmän och jämlik rösträtt. Därutöver inbegriper den, som nödvändiga förutsättningar, de viktiga lagfästa yttrande-, församlings-, organisations- och tryckfriheterna.³ Definitionen är

¹ J S Mill, ”Considerations on Representative Government”, i *On Liberty and Considerations on Representative Government*, Oxford 1946, s 271 ff.

² Beträffande problemet om den statliga maktapparaten klasskaraktär se avsnittet ”Statsmakten — om klassväldets dialektik” i *Vad gör den härskande klassen när den härskar?*, Stockholm 1980.

³ Dessa viktiga aspekter av demokratin behandlas inte uttryckligen här. En mycket god översikt av läget i de större västländerna finns i F Castberg, *Freedom of Speech in the West*, Oslo och London 1960.

avsiktligen formell eftersom frågan här inte gäller att avslöja den borgerliga demokratin ”baksida”,⁴ utan att belysa hur en demokratisk form av regeringsmakt uppkommit i ett samhälle där en liten minoritet bestämmer om var, hur och för hur mycket majoriteten av befolkningen arbetar, såväl som hur och var den bor.

Befintliga källor

Demokrati är ett av nyckelorden i den samtida ideologiska diskursen trots — eller kanske just för — att man ägnat den så lite seriös forskning. Det är knappast förvånande att de klassiska marxistiska författarna producerat nästan ingenting av värde i frågan, för ingen av dem hade någon personlig erfarenhet av en fullt utvecklad borgerlig demokrati.⁵ Längre fram inspirerade Sovjetunionens dominerande roll och det akuta hotet från fascismen knappast till något djupare studium inom den internationella arbetarrörelsen. Mera anmärkningsvärt är bristen på grundläggande analys till följd av de västliga kommunistpartiernas omvärdering av den borgerliga demokratin och uppkomsten av en ny marxistisk intelligens i de kapitalistiska länderna efter sextiotalets mitt. Diskussionen har istället koncentrerat sig till antingen den kapitalistiska staten i allmänhet, vanligtvis behandlad på mycket hög abstraktionsnivå (t ex Poulantzas arbeten, eller västtyska författare som Platow-Huisken, Hirsch och *Projekt-Klassenanalyse*), eller kring icke-demokratiska statsformer (fascismen och andra diktaturer — Poulantzas; absolutismen — Anderson).

Om nu de generella teorierna om den kapitalistiska staten ryggar tillbaka för den borgerliga demokratin specifika problem, så lämnar de traditionella analyserna av makteliter (Mills, Domhoff, Miliband) som syftar till att avmystifiera den borgerliga demokratin faktiska praktik, dessa problem så att säga bakom sig. Båda avhåller sig från att fråga varför den etablerades och hur den vidmakthålls. Likväl kan inte arbetarrörelsen i sin aktuella strategidiskussion om förhållandet mellan demokrati och socialistisk revolution undvika dessa frågor. I de utvecklade kapitalistiska länderna har alla större delar av den revolutionära arbetarrörelsen nu öppet medgett att den borgerliga demokratin inte kan avfärdas som enbart skenbild. Man ser den nu som en viktig folklig erövring, som lägger grunden till fortsatta framryckningar. I sin tur innebär detta en utmaning till historiskt studium och analytisk undersökning.

Det är än mer slående att det problematiska förhållandet mellan demokrati och kapitalvärde har vunnit så lite uppmärksamhet från borgerliga samhällsvetare, historiker och författningsteoretiker. Här kan man tala om en verklig tillbakagång i analytiskt mod och iakttagelseförmåga. Den kamp för konstitutionella reformer som bröt ut i alla länderna, visar att frågan under artonhundratalet och det tidiga nittonhundratalet debatterades mycket seriöst och livligt av borgerliga tänkare och politiker. Det är frestande att se den nuvarande bristen på intresse för det sätt på vilket motsättningen mellan demokrati och minoritetsprivilegier slutligen löstes som åtminstone delvis bestämt av förträngda och ouppklarade minnen — minnen av en oväntad utväg som det är bäst att glömma så det gamla spöket, de arbetande massorna, inte vaknar på nytt.

Trots denna brist på analyser av den borgerliga demokratin sociopolitiska funktioner och dess etablering behöver forskningen inte starta från noll. Många tänker här genast på

⁴ Vad beträffar USA behandlas denna aspekt i A Wolfe, *The Seamy Side of Democracy*, New York 1973.

⁵ I sin avfärdande kritik i *Staten och revolutionen* av den borgerliga demokratin gjorde Lenin i förbigående en berömd anmärkning om förhållandet mellan kapitalism och demokrati: ”Den demokratiska republiken är det bästa möjliga höljet för kapitalismen” (*Valda verk* 2.1, s 208). Han hänvisade kort till Engels' observation att rikedomerna mest effektivt utövar sin makt via ”direkt tjänstemannakorruption” och ”en allians mellan regering och börs”. Varken Engels eller Lenin klargjorde dock varför dessa metoder skulle vara effektivare med en demokratisk regering än med en icke-demokratisk. Bland marxister har dessa anmärkningar ofta gett upphov till mer av steril funktionalistisk spekulation om demokratin roll under kapitalismen än seriös forskning om den kapitalistiska demokratin historiska utveckling och sätt att fungera.

Barrington Moores djärva arbete.⁶ Men det behandlar den borgerliga revolutionen, och demokratin som vi definierat den framträdde i praktiskt taget samtliga fall långt efter de stora borgerliga revolutionerna. Moores bok tjänar följaktligen som en utomordentligt stimulerande bakgrund till denna artikel snarare än som källa av direkt relevans. Medan Moore försöker lokalisera utgångspunkterna för vägarna till kapitalistisk demokrati, fascism och kommunism, inriktar sig en annan viktig bidragsgivare i diskussionen, Stein Rokkan, på den västeuropeiska demokratin institutionella utvecklingsstadier och han intar också en framträdande plats i den komparativa forskningen om väljarbeteende, med ett skarpt öga för politiska institutioners och konflikters historiska dimensioner.⁷

Ingen av dessa tidigare studier har emellertid koncentrerat sig på det historiska och sociala sammanhanget bakom demokratin etableringsprocess. Det därav följande misslyckandet att analytiskt förstå den konkreta och omedelbara dynamiken i själva processen framstår kanske tydligast i ett annat större verk inom den samtida borgerligt politiska vetenskapen, Robert Dahls *Polyarchy*. Tillsammans med Moores komparativa historia är Dahls uppsättning av teser om de villkor som är gynnsamma för demokratin (eller polyarkin som han kallar den, eftersom han reserverar termen demokrati för ett uppnått ideal) troligen det än så länge bästa försöket till en teori om den borgerliga demokratin. Men Dahl koncentrerar sin analys på ”polyarkins” för-betingelser och har föga att säga om de konkreta sociopolitiska konstellationer som var närvarande vid den borgerliga demokratin upprättande.⁸

Studiet av demokratin utveckling berör naturligtvis författningshistoriens område. Men denna gren tycks ha ägnat relativt lite systematisk ansträngning åt den demokratiska problematiken som helhet, utan istället koncentrerat sig på förhållandet mellan parlamentarisk och verkställande makt eller på rösträttsbestämmelser. Det förra dominerade den gamla och livaktiga engelska konstitutionshistoriska traditionen, det senare den tyska komparativa författningstraditionen.⁹ Den vanliga politiska sociologins bidrag har inte oväntat varit ganska ofruktbara. Den metod som S M Lipset var först med att utveckla lyckas kombinera historielösa korrelationer mellan demokrati och välfärd (mätt med indikatorer från inkomst till telefoninnehav), läs- och skrivkunighet, urbanisering etc, med en nästan total brist på intresse

⁶ *Demokrati och diktatur*, Stockholm 1971.

⁷ Se S Rokkan, *Citizens, Elections, Parties*, Oslo 1970 ett viktigt bidrag. Inom denna tradition ligger de högst användbara historiska avsnitten i S Rokkan och J Meyriat (red), *International Guide to Electoral Statistics*, Haag och Paris 1969, och R Rose (red), *Electoral Behaviour*, New York 1974. Giltig för de här resta frågorna är även Peter Gehrlachs översikt av de parlamentariska regimernas institutionalisering i Europa ”The Institutionalization of European Parliaments”, i A Komberg (red), *Legislatures in Comparative Perspective*, New York 1973.

⁸ Se R Dahl, *Polyarchy*, New Haven och London 1971. Dahls bok innehåller några anmärkningsvärda faktamässiga inexactheter när det gäller frågor om det könsbetingade utestängande efter första världskriget (s 29) och skillnaderna mellan Meijirestaurationen i Japan och det tyska riket (s 42). Mera komprometterande är hans slagside mot aktuella nordamerikanska utgångspunkter och internationella jämförelser av politisk frihet, samt den närmast otroliga brist på omdöme han visar i tillämpningen av dessa klumpiga och tvivelaktiga konstruktioner. Han gör t ex inga invändningar mot följande definition av maximal demokratisk giv: ”Inget förbud mot partier, eller enbart mot extremistiska eller utomkonstitutionella”, (s 218), och även om han vägrar att föra de Gaulles Frankrike och Somozas Nicaragua till samma kategori, fortsätter denne framstående amerikanska statsvetare med att klassificera det franska partisystemet som ”opposition av viss betydelse men oförmögen att vinna majoritet” (s 244). Också de bästa borgerliga politiska analyserna tycks verkligen hämta sin visdom ur andra källor än vanlig empirisk undersökning Trots dessa allvarliga svagheter är dock *Polyarchy* otvivelaktigt ett arbete av värde.

⁹ Vi vill nämna tre värdefulla handböcker om rösträttsfrågan, som alla innehåller historiska avsnitt: Georg Meyer, *Das parlamentarische Wahlrecht*, Berlin 1901, Karl Braunias, *Das parlamentarische Wahlrecht*, 1-2, Berlin och Leipzig 1932, och Dolf Sternberger och Bernhard Vogel (red), *Die Wahl der Parlamente* av vilken jag bara sett den första dubbelvolymen, som behandlar Europa (Berlin 1969). En av de mycket få författningshistoriker som specifikt behandlar den borgerliga demokratin utveckling är Herbert Tingsten, *Demokratin seger och kris*, Stockholm 1930 — ett arbete som visserligen är av värde ännu, men rätt idealistisk och mer en samling monografier än systematisk analys. Än mera idealistisk är H Zwagers arbete *De Motivering van het algemeen kiesrecht in Europa*, Groningen 1958.

för social dynamik och med, vad gäller Lipset själv, uppenbara förvrängningar av fakta.¹⁰

Bland de historiska studier som ägnats speciella länder koncentreras endast ett fåtal på demokratiseringen eller kritiska aspekter av den. Men sådana existerar ändå.¹¹ Det mesta av forskningen om demokratiseringens historia finns i allmänna politiska och socialhistorier och i monografier, även politiska biografier, som primärt ägnas andra frågor. Så trots att de vetenskapliga undersökningarna av den borgerliga demokratin utgår från en torftig analytisk tradition kan den bygga vidare på ett stort antal vetenskapliga studier som den är avsevärt tack skyldig.

När nu de viktigaste variablerna identifierats måste vi ägna oss åt urvals- och metodproblemen. Även om denna uppsats endast presenterar några få och första reflektioner, och ingalunda är någon definitiv redogörelse, kommer den givetvis behöva ett representativt urval av exempel. Kommande undersökningar måste bygga på erfarenheter från alla existerande kapitalistiska länder, men på det här stadiet är de avancerade länderna viktigast. Ett av de minst godtyckliga sätten att göra ett urval är att helt enkelt välja medlemmarna i OECD, som tycks vara den bredaste och mest signifikativa organisationen för kärnan av kapitalistiska stater. I nuvarande läge består OECD av Australien, Belgien, Canada, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Island, Italien, Japan, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Portugal, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Sverige, Turkiet, USA, Västtyskland och Österrike. Det finns andra betydelsefulla kapitalistiska stater som Brasilien, Indien och Iran, men medlemmarna i OECD tycks utgöra kapitalismens centrala kärna. I skrivande stund (mars 1977) är ingen av dem någon fullfjädrad diktatur, trots att Turkiet och Spanien ännu inte har en stabiliserad demokrati. OECDs verkliga hjärta tycks vara de sju stora kapitlexporterande staterna — vilket utesluter Grekland, Irland, Island, Luxemburg, Portugal, Spanien och Turkiet som utgör dess Trade and Development Committee. Det är alltså dessa sju jag tar som representativt urval.

Vi intresserar oss för den process varigenom demokratin blev etablerad borgerlig styrelseform under den avancerade kapitalismen. Vår uppgift blir därför att först fastställa tidpunkten för dess framträdande, och sedan att placera in den i det sociala och politiska fältet. För det ändamålet förslår varken sociologernas korrelationstekniker eller Rokkans institutionssekvenser. Vad som krävs är istället en komparativ historisk översikt som försöker identifiera allmänna mönster samtidigt som den förblir uppmärksam på säregenheterna i varje enskilt fall.

Demokratiseringens uppgifter

Eftersom man inte ens om den formella demokratin kan säga att den existerar antingen helt och hållet eller inte alls, är det ibland mycket svårt att fastställa exakt datum för demokratins fullbordan. Men kan vi isolera demokrativärdet för de fyra avgränsande variablerna i vår definition, blir det möjligt att upptäcka när de uppnåddes i de länder det är fråga om.

¹⁰ Lipsets uppsats, som först publicerades i *American Science Review*, mars 1959, kan tillsammans med andra sociologiska nyckeltexter läsas i C Cnudde och D Neubauer (red), *Empirical Democratic Theory*, Chicago 1969. Lipsets bidrag heter "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy". Ett exempel på hans förvrängning av fakta är uttalandet att "Förenade Staterna och Storbritannien i början och mitten av 1800-talet gav medborgarskap (dvs rösträtt) åt arbetarna" (s 173). De flesta vet att detta är oriktigt, och analysen nedan tar upp den verkliga historien.

¹¹ Några av dessa är särskilt värda att nämna: P Campbell, *French Electoral Systems and Elections since 1789*, London 1965, J-P Charnay, *Le Suffrage politique en France*, Paris 1965, H Boberbach, *Die Wahlrechtsfrage im Vormärz*, Dusseldorf 1959, W Gagel, *Die Wahlrechtsfrage in der Geschichte der deutschen liberalen Parteien, 1848-1918*, Dusseldorf 1958, M Weiss, *Die Ausbreitung des allgemeinen und gleichen Wahlrechts in der westlichen Hälfte der Habsburgsmonarchie*. Heidelberg 1965, W Gillette, *The Right to Vote*, Baltimore 1965, M Kousser, *The Shaping of Southern Politics*, New Haven och London 1974, J Sigler, *American Rights Policies*, Homewood, 111 1975, D Verney, *Parliamentary Reform in Sweden 1866-1921*, Oxford 1957, C O'Leary, *The Elimination of Corrupt Practices in British Elections 1868-1911*, London 1962.

Den demokratiska principen om folkrepresentation förutsätter förekomsten av antingen republik eller parlamentarisk monarki. Den förhärskande regimen i artonhundralets Europa — en konstitutionell monarki där regeringen inte hade någon klar skyldighet gentemot parlamentet — kan därför inte sägas uppfylla demokratins villkor. Inte heller kan detta sägas om icke-suveräna stater som Finland före 1918 eller de brittiska kolonierna innan de blev oberoende eller dominions. Ty ett representativt styrelseskick förutsätter givetvis folksuveränitet. I vårt urval av sjutton länder var processen för uppnående av representativ regering utsträckt över en period av tvåhundra år: från mitten på sjuttonhundralet, då ett parlamentariskt kabinett konsoliderades i England, till 1952 när USAs ockupation av Japan upphörde och 1947 års demokratiska författning trädde i kraft som grunden för en suverän stat.

Införandet av allmän rösträtt krävde att man slopade ett antal inskränkningar, normalt baserade på kriterier som skattebetalning och inkomst. Där, som ofta var fallet, två lagstiftande organ existerade sida vid sida, sattes dessa krav betydligt högre för en av kamrarna.

En viss betydelse hade också inskränkningar som baserades på grad av läs- och skrivkunnighet (som i Italien fram till den nya vallagen 1911, och i USAs sydstater långt in på nittonhundralet) eller viss könstillhörighet (undantagslöst kvinnlig), ras (svarta i USA, kineser i USA och Kanada), eller (delar av) en viss klass (lönearbetare med eget hushåll i Danmark och England). Ett flertal mindre restriktioner, som uteslöt människor på grund av exempelvis tro, var inte utan betydelse på de tidiga demokratiseringsstadierna, men vi skall inte behandla dem här.

Uppnåendet av lika rösträtt innefattade också att man avskaffade den graderade röstskalan — vilken i England överlevde till 1948, även om den efter 1918 hade ringa betydelse — och avskaffade eller försvagade ett privilegierat överhus. Mera motspänstigt har bruket av gerrymandering (partisk valkretsindelning) och opropotionell mandattilldelning varit. Med undantag av Norge, där genom 1814 års författning den motsatta tendensen verkade, har nästan alla länder vi behandlar haft och med skiftande omfattning bibehållit en klar överrepresentation för (troligtvis mer konservativa) landsbygdsväljare. Hur som helst tycks detta inte ha utgjort någon valfaktor av större betydelse sedan de andra variabelerna börjat svara mot demokratins betingelser, och vi har uteslutit den ur vår aktuella analys.¹²

När vi talar om fri rösträtt, syftar vi naturligtvis endast på lagfasta normer: frihet från statsapparatusens ingripande i valprocessen; rätten att ställa upp kandidater med vilken som helst åsikt; och att rösta för den man föredrar. I det förflutna blev Napoleon III och i Italien före 1914 Giovanni Giolitti mästare i att styra val genom delar av statsapparaten — från inrikesministeriet ner till lokala prefekter och till och med brevbärare.¹³ I nutiden erbjuder de regionala och lokala amerikanska statsapparatusens terrorisering av svarta en betydelsefull illustration till dessa metoder, men det typiska mönstret av inskränkt demokrati har snarare varit förbud mot oppositionspartier.

Den viktigaste skiljelinjen vi nu måste dra är den mellan demokratiska regimer och olika icke-demokratiska strukturer. Men det hjälper oss att klargöra de berörda processerna om vi kort drar upp de allmänna konturerna till det borgerliga styrets världsordning som de demokratiska staterna är en del av. I min artikel ”State Power and State Apparatuses” har jag menat att en borgerlig regim i icke-värderande minimimening, alltid utgör en nationellt representativ styrelse. Detta ger oss två dimensioner med vilka vi kan avgränsa det för en viss regim

¹² Efterkrigstidens Japan utgör ett exempel på signifikant övervikt för landsbygdsväljarna. Syftet var att föra det högerbetonade liberala partiet till makten 1949 (med 164 platser av 466 och 43.8 procent av väljarna bakom sig) och att hålla det kvar där under sextio- och sjuttioitalen. J A A Stockwin, *Japan: Divided Politics in a Growth Economy*, London 1975, s 55 och 91 ff.

¹³ Det politiska systemet som följde på Louis Napoleons 18 brumaire är föremålet för ett arbete präglad av utsökt historisk lärdom: T Zeldin, *The Political System of Napoleon III*, London 1958. För information om Giolittiregimen bygger jag väsentligen på G Carocci, *Giolitti e l'eta giolittiana*, Turin 1961.

utmärkande området. Vilken nation representeras? Hur är den representerad? Nationen sådan den kommer till uttryck i statsförfattningens institutionella arrangemang, valmanskåren, — kan helt enkelt omfatta hela den vuxna befolkningen. Men den kan också omfatta somliga lite mer än andra — med hjälp av graderad röstskala, valkretsindelning osv — eller också från politiskt deltagande utestänga delar av befolkningen som har föga eller ingen egendom eller som tillhör ett visst kön, en särskild ras eller åsiktsriktning.

Representationsformen kan vara av ren valkaraktär men också självutnämnd. En regim kan till exempel bygga på en ledares eller statsapparats (vanligtvis krigsmakten) anspråk på att representera eller förkroppsliga nationens vilja eller intressen. Mellan dessa ytterpoler befinner sig en annan, historiskt viktig representationsform som kombinerar de båda. De icke-parlamentariska konstitutionella monarkierna i artonhundratalets Europa förser oss med det bästa exemplet på ett sådant styrelsesätt. De kombinerade icke-vald, självutnämnd nationell representation genom kungen — franska folkets kung etc — med valda församlingar. Denna inbyggda dualism mellan vald och icke-vald representation bör skiljas både från fall där valen endast är ett underordnat inslag i en icke-vald regim (som Francos Spanien), och från dem där valen öppnat vägen till makt för en regim som därefter organiserats och vidmakthållits på basis av inkarnerad representationsform (som Hitlertyskland). Strängt taget skiljer sig det dualistiska representationssättet också från fall där en icke-vald form är om än inte obetydlig så dock klart sekundär i förhållande till den valda. Si är fallet med det engelska överhuset och den förfascistiska italienska senaten, som utsågs av kungen.

Representationsformens dimension svarar direkt mot variabeln representativt styrelseskick, som diskuterades i samband med definitionen av demokrati. Utvidgningen av nationen, eller *pays légal* — för att använda det betecknande uttrycket från artonhundratalets borgerliga statsteori — omfattar de tre andra variablerna som användes i definitionen: omfattningen och graden av jämlikhet och fritt utövande av rösträtten. Den omfattar också Dahls två dimensioner av "polyarkin": rätt att delta i och bestrida (ett schema som är otillräckligt för att skilja mellan de system som föregick införandet av manlig rösträtt i det habsburgska Österrike eller Meiji-japan och det parlamentariska styrelseskicket i Viktorias England).

Tabell 1. *De borgerliga styrelseskickens omfång*

RÖSTRÄTTENS OMFATTNING	REPRESENTATIONSSÄTT		
	Inkarnerad	Inkarnerad och elektiv	Elektiv
lika för hela befolkningen	1. (Inklusivistisk diktatur)	2. (Auktoritär diktatur)	3. Demokrati
mindre än hela vuxna befolkningen eller mer för en del	4. Diktatur	5. Auktoritärt exklusivistisk	6. Demokratiskt exklusivistisk

De logiska möjligheterna 1 och 2 har aldrig uppträtt i verkligheten. (Inklusivistisk diktatur avser en av krigsmakten eller annat icke-valt organs herravälde under vilket alla, oavsett åsikt, har rätt att uttrycka sina åsikter och få dem representerade genom den härskande gruppen.) Vi har därför kvar fyra huvudtyper av regimer: demokratier, diktaturer, auktoritärt exklusivistiska och demokratiskt exklusivistiska stater. Bland de sjutton utvalda länderna exemplifierar det fascistiska Italien och Tyskland, Dollfuss' Österrike och krigstidens Japan diktaturer. De icke-parlamentariska konstitutionella monarkierna (inklusive det andra franska kejsardömet i sin senare fas, när den tidigare diktatoriska kejsarregeringen hade börjat förlora sitt grepp över valprocessen) är exempel på auktoritär exklusivism, medan den demokratiska exklusivismen illustreras av det parlamentariska England före införandet av allmän rösträtt, Förenta staterna från självständighetsförklaringen till de svartas medborgarrätt trädde i kraft, det sena arton-

hundralets och nittonhundralets Schweiz innan rösträtten utsträcktes till den kvinnliga befolkningen, och Lappofinland från 1930 till 1944 när den kommunistiska oppositionen slogs ned. Dessa sista fyra fallen uttrycker också de viktigaste kriterierna för uteslutning: klass, ras, kön respektive åsikt.

Detta ytterst breda och allmänna schema kan förfinas och utvecklas på ett antal sätt, allt efter inkarnationstypen (legitim härkomst, politisk karisma, olika institutionella former etc) eller kriterium på omfattning och repressiv verkan av uteslutningen osv. Det är till exempel avsevärd skillnad om det är en majoritet av befolkningen eller en minoritet, stor eller liten, som är utestängd från *pays légal*. I det avseendet har USA och Sydafrika inte haft samma erfarenhet.

II Demokratins upprättande

När vi nu definierat kriteriet på borgerlig demokrati bör vi försöka fastställa tiden för dess upprättande i de sju länderna. (Se tabell 2).

Tabell 2. År för demokratins upprättande

Land	Första uppnåendet av demokrati	Manlig demokrati (om tidigare)	Upphävande (exkl utl ockupation)	Början på aktuell demokrati
Australien	(1903)			
Belgien	1948	1919		
Canada	(1920)		(1931)	(1945)
Danmark	1915			
Finland	(1919)		1930	1944
Frankrike	1946	1884		
Italien	194	(1919)	/1922/	1946
Japan	1952			
Nederländerna	1919	1917		
Norge	1915	1898		
Nya Zeeland	1907			
Schweiz	1971	omkr. 1880	(/1940/)	(/1944/)
Storbritannien	1928	1918		
Sverige	1918			
Tyskland	1919	1933	(1956)	1949 (1968)
USA omkr.	1970			
Österrike	1918		1934	

Anm.: Parenteser betecknar inskränkningar, snedstrecksparenteser en process av upphävande eller återupprättande av manlig demokrati. Källor: Vid sammanställningen av tabellen och översikten ovan har jag byggt på ett stort antal källor tillgängliga i svenska universitetsbibliotek, alltifrån författningsdokument och handböcker till politiska biografier. Eftersom jag inte kan göra anspråk på någon speciell kompetens för att sammanställa en bibliografisk vägledning till de bästa och mest tillgängliga historikerna över de sju länderna, kommer jag bara att lämna referenser för mycket specifika och kontroversiella påståenden. Några centrala sekundära källor har jag redan anfört ovan.

För att få några riktlinjer för den nedan följande analysen av enskilda fall, och för att motivera tidsangivelserna i tabell 2 (där några kan tyckas vara långt ifrån självklara), ska vi ta upp de mest avgörande händelserna i de olika länderna.

Australien. De australienska kolonierna blev 1901 en förbundsstat med den tvetydiga suveräna ställningen av dominion. Redan på 1890-talet hade koalitioner mellan liberala och labour (lib-lab) i enskilda kolonier börjat införa allmän och lika rösträtt för vita som 1903 kom att ligga till grund för den federala rösträtten. Kvalifikationerna var vidöppet rasistiska och punkt 25 i författningen tillåter faktiskt ännu en uttrycklig diskriminering i delstaternas vallagar. Men redan under årtiondet innan ställningen av dominion uppnåts, hade det rasistiska huvudangreppet gått ut på en uteslutning av framtida icke-vita immigranter (med hjälp av sinnrikt

uttänkta europeiska språktester som, efter brittiska protester, hade importerats från Natal)¹⁴ och utestängning av redan inflyttade immigranter från Kina och Stilla havet. Bakom murarna till denna exklusiva kontinent hade rasismen begränsad betydelse – fast det dröjde ända till 1962 innan den lilla ursprungliga befolkningen äntligen fick federal rösträtt.¹⁵

Belgien. Kampen för allmän och lika rösträtt stod i centrum för de väldiga arbetarstrejkerna 1886, 1888, 1891, 1893, 1902 och 1913, vilka alla led nederlag, ibland efter svår repression.¹⁶ Slutligen godkände, vid första världskrigets slut, det styrande katolska partiet allmän rösträtt, efter ett tjugofem år gammalt system av hårt graderad rösträtt för män, där medelålders överhuvuden för familjer med egendom ägde tre röster. Efterkrigstidens nationella koalitionsregering proklamerade val med jämlik manlig rösträtt som grundval, och det parlament som blev resultatet ändrade författningen i enlighet därmed.¹⁷ Ansvar för den stora begränsningen i den kvinnliga rösträtten vilar i huvudsak på liberalerna och socialdemokraterna, som var rädda att kvinnliga väljare skulle stödja katolikerna.¹⁸ Den fulla allmänna rösträtten uppnåddes inte förrän 1948. 1919 infördes också demokratisk rösträtt för män vid val till senaten, men arbetare och småföretagare var fortfarande inte bland de tjugo valbara kategorierna.¹⁹

Canada. Krav på egendomsinnehav fortsatte under en lång tid att begränsa rösträtten, och fortlevde i provinserna Quebec och Prince Edward Island ända till efter andra världskriget. Men i kampen för värnplikt — mycket avskydd särskilt i Québec — utsträckte en konservativ regering rösträtten avsevärt 1917, och 1920 infördes allmän rösträtt för vita till förbundsvalen. Likväl tilläts rasdiskriminerande vallagstiftning i provinserna och sanktionerades än en gång genom rösträttslagar på 1930-talet. British Columbia och Saskatchewan fortsatte att utnyttja den möjligheten till slutet av andra världskriget. Vad gäller politisk uteslutning gjorde man 1931 en razzia mot det lilla kommunistpartiet och dess ledare fängslades. Officiellt förbjöds 1940 partiet efter Stalingrad återkomma som Labour-Progressive Party, men dess enda parlamentsledamot förlorade snabbt sitt mandat genom ett mystiskt spioneriåtal.²⁰

Danmark. 1849, efter den tredubbla påverkan av tronskifte, nationalistisk agitation inriktad på den oklara ställningen hos kungens tysk-danska hertigdömen och marsdagarna (den franska februarirevolutionens fredligare motsvarighet), övergick Danmark från absolutistisk regim till en konstitutionell monarki med två kammare, där val till lägsta kammaren skedde med jämlik och praktiskt taget allmän manlig rösträtt. Den jordbrukarkontrollerade andra kammaren säkrade 1901 regeringsansvaret efter en långt utdragen kamp mot ett överhus dominerat av den jordägande aristokratin i allians med storstadsbourgeoisin. En vänsterliberal regering, baserad på småbrukarna och städernas småborgare och med aktivt stöd från socialdemokraterna, föreslog därpå en demokratisk tvåkammarförfattning som även omfattade kvinnlig rösträtt. De sista försöken som jordägarna på högerkanten gjorde för att bibehålla konservativa garantier av betydelse — försök som storböndernas venstre sympatiserade med — försvann i den nationella union som bildades vid första världskrigets utbrott. Men den demokratiska författning som antogs 1915 innehöll den mycket höga valåldersgränsen 29 år.

Finland. Generalstrejken och arbetarnas massdemonstrationer 1905 tvingade de finska ständerna, som sammanträdde inte långt från sovjeten i St Petersburg, att ombilda sig till en enkammarlantdag vald genom allmän rösträtt — en lösning som tsaren efteråt accepterade.

¹⁴ B K Garis, ”1890-1900”, i F Crowley (red), *A New History of Australia*, Melbourne 1974, s 242 f.

¹⁵ År 1901 fanns i Australien 40 000 asiater i en befolkning av 3 750 000. Se A T Yarwood, *Asian Migration to Australia*, Melbourne 1964, s 163.

¹⁶ G D H Cole, *A History of Socialist Thought*, III:2, London 1956, s 621 ff.

¹⁷ V Lorwin, ”Belgium”, i R Dahl (red), *Political Oppositons in Western Democracies*, New Haven och London 1966, s 158.

¹⁸ Sternberger, Vogel och Nohlen, a.a. I:1, s 93.

¹⁹ Ibid, s 119 f.

²⁰ En spännande inblick i den officiella kanadensiska antikommunismen kan hämtas ur en broschyr utgiven av Kungl Kanadensiska Ridande Polisen — *Law and Order in Canadian Democracy*, Ottawa 1952, kap 12 och 13.

Kvinnorna erhöill rösträtt dels på grund av att arbetarrörelsen krävde det, dels därför att de konservativa trodde sig kunna räkna med deras valstöd.²¹ Men Finland förblev en del av det ryska tsardömet, och det verkställande organet — senaten — tog inte på sig ett parlaments skyldigheter.²² Efter inbördeskriget 1918 planerade de segrande vita att införa en icke-parlamentarisk konstitutionell monarki under en tysk prins. Men den tyska aristokratins fall senare samma år omintetgjorde dessa planer, och en borgerlig republik infördes 1919. Fastän det kommunistiska partiet förblev illegalt förmådde det att verka genom ett frontparti, ända tills en starkt fascistliknande rörelse med sin bas bland bönderna 1930 stoppade det. Inte förrän 1944, efter sin tyska bundsförvants nederlag, tog den finska regeringen plats bland de borgerliga demokratierna och hävde sitt förbud mot kommunisterna.

Frankrike. 1793 års demokratiska författning var den första i världen som omfattade allmän manlig rösträtt, men den kom aldrig till praktiskt bruk och återkallades formellt efter thermidor. De liknande bestämmelser som antogs efter februarirevolutionen blev i sin tur kraftigt nedskurna av den borgerliga regeringen 1850, och fastän de 1852 återinfördes av Napoleon III, var det i frånvaro av fria val och en parlamentarisk regering. Andra kejsardömet's militära nederlag och dödläget mellan rivaliserande rojalistiska fraktioner lade grunden till 1875 års republikanska författning. Från 1884, när den republikanska frammarschen säkrade en ändring av det privilegierade överhusets ställning, kan Frankrike därför beskrivas som demokrati för män. Kommunistpartiet förbjöds vid andra världskrigets utbrott, och efter nederlaget 1940 installerades en icke-demokratisk satellitregim fram till befrielsen. Den nya författningen 1946 utökade rösträtten till att omfatta alla vuxna kvinnor. Genom hela nittonhundratalet har de franska republikernas historia interfolierats av valkrets- och valordningsrevisioner, som införts för att försätta oppositionen i ogynnsamt läge.²³

Italien. Efter enandet hade Italien en mycket snäv rösträtt fram till 1912, då liberalen Giolitti införde manlig rösträtt som en del av sin kampanj till stöd för kriget i Libyen. Ändå förblev statsapparaten ända fram till 1919 aktiv i sin ”styrning” av valen,²⁴ och en konservativ senat förhindrade ett positivt förslag till kvinnlig rösträtt. Trots att regeringsmaktens parlamentsbas låg hos deputeradekammaren spelade senaten fortfarande en viktig roll. Dess medlemmar utsågs av kungen enligt ett antal kriterier som omfattade betydande förmögenhetsinnehav och framstående karriär. Också de existerande delarna av den manliga demokratin blev givetvis snabbt utplånade av fascismen, och en helt demokratisk författning antogs inte förrän 1946.

Japan. Meijirestaurationens Japan tog det tyska riket som modell, och 1890 års författning skrevs med hjälp av tyska jurister. Allmän manlig rösträtt infördes 1925 efter den folkliga kamp som följde på kriget. Trots att inget genuint system av representativ regeringsmakt och politisk frihet uppstod, tilläts partier och val fram tills i slutet av trettio-talet en militärdiktatur etablerades under kejsarligt beskydd. Japan kan anses som en borgerlig demokrati efter det att landet 1952 återfick sin självständighet, med den författning som USAs ockupationsmakt sex år tidigare utarbetat.²⁵

Nederländerna. Den tidiga holländska revolutionen medförde inte någon demokratisk regim, och mot slutet av artonhundratalet hade Nederländerna fortfarande en begränsad, egendomsbaserad rösträtt. Splittringar uppkom i alla de kapitalistiska partierna under 1890-talet då de borgerliga demokraterna gjorde framsteg, beledsagade av arbetardemonstrationer och socialdemokratisk parlamentsobstruktion. Till slut införlivades allmän rösträtt för män genom ett

²¹ S Nordenstreng, L. Mechilin, II, Helsingfors 1937, s 334. Mechilin var vid den tiden Finlands ledande politiker.

²² Ibid, s 386 ff.

²³ Charnay, a a, s 143-75.

²⁴ Bedömningen av 1919 års val bygger på C Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism*, London 1967, s 547.

²⁵ J Maki, *Government and Politics in Japan*, London 1962, s 78 ff.

omfattande avtal mellan alla partier, där de religiösa partierna erhöll statsstöd för kyrklig kontroll av skolorna. Avtalet uppfylldes först under hägn av en liberal regering i 1917 års klimat av nationell enhet, men det stod i överensstämmelse med rekommendationerna från en kommission, som tillsattes före kriget. Tack vare religiösa politikernas motstånd förhalades den kvinnliga rösträtten till 1919. Ytterligare konstitutionella ändringar 1922 begränsade monarkens redan tidigare svaga ställning.

Norge. Kampen mot unionen med Sverige leddes av intelligentian och småborgarna i städerna som kring sig lyckades samla bönderna i det liberala venstre. Men när partiet 1884 bildade en parlamentarisk regering hamnade det i opposition till den allmänna rösträtten. Arbetarrörelsens agitation under 1890-talet förmådde till slut liberalerna att ge vika, i hopp om att därigenom ena folket inför den sista striden mot den svenska monarkin.²⁶ Så gott som hela den manliga befolkningen erhöll rösträtt 1898, följd av den kvinnliga femton år efter.

Nya Zeeland. Efter tre årtionden med parlamentariskt styrelseskick och en rösträtt baserad på egendoms kvalifikationer, upprättade en relativt konservativ regering 1889 en sorts manlig demokrati efter agitation från vänsterliberaler och labour. Fyra år senare infördes den kvinnliga rösträtten genom en av labour stödd liberal regering, till stor del under trycket från förbudsvännerna som förväntade sig ett omfattande kvinnligt stöd.²⁷ Maorierna hade 1867 fått fyra mandat. Därmed hade de huvudsakliga demokratiska ändringarna uppfyllts redan innan landet 1907 erhöll status som dominion.

Schweiz. De schweiziska kantonernas traditionella oligarkier övergick under 1830- och 1840-talet till manlig demokrati byggd på hantverkare, bönder och intellektuella småborgare, i många fall efter väpnade uppror. Fastän det nationella inbördeskriget 1847 mera utkämpades om nationell enhet kontra provinsial klerikalism snarare än om demokratiska rättigheter, var de båda striderna i praktiken olika delar av samma revolution. 1850 års federala författning föreskrev manlig rösträtt men den kan knappast sägas ha institutionaliserat den, eftersom det följande årtiondet var fyllt av uppror och kontrauppror i kantonerna.²⁸ Det är i själva verket synnerligen svårt att exakt ange tidpunkten för processens fullbord. En uppsjö av sinnrika påhitt för påtryckningar och manipulering, liksom omfattande legala uteslutningsklausuler gällande konkurser, skattebetalning m m användes under flera årtionden av de kantonala statsapparaterna. Exempelvis var år 1874 så mycket som 25 procent av den manliga befolkningen i Bern i praktiken avstängd från sin rösträtt.²⁹ Etablerandet av manlig demokrati kan kanske mest exakt förläggas till omkring 1879, då man för första gången upprättade en verklig röstlängd. För att tillmötesgå nazismen bannlystes kommunistpartiet 1940. Men med krigslyckan vände även den schweiziska manliga demokratin — 1944 kunde partiet ombildas till Arbetarpartiet. Kvinnornas rättigheter fann emellertid ingen plats i de förhärskande demokratiuppfattningarna, och även sedan det manliga politiska etablissemang på 1950-talet samtyckt till kvinnlig rösträtt, förhalade en ensidigt manlig folkomröstning dess fullbord till 1971.

Storbritannien. Vid mitten av 1700-talet blev England, jämsides med Sverige, den tidigaste parlamentariska monarkin. Som industrikapitalismens födelseort blev England också vittne till den första demokratiska arbetarrörelsen ... liksom, på 1840-talet, det första effektiva krossandet av en sådan rörelse. Den manliga rösträtten utsträcktes betydligt 1867 och 1884, men det var inte förrän under kriget, 1918, som en mer eller mindre jämlik och allmän rösträtt lagstodgades av en liberal regering. Bestämmelser om en begränsad kvinnlig rösträtt, vilken före kriget framgångsrikt hade motarbetats, godkändes också. De konservativa beviljade 1928 en

²⁶ Den nationella bakgrunden till att den allmänna manliga rösträtten togs med i venstres program framgår klart av den officiella partihistorien, J Worm-Muller m fl, *Venstre i Norge*, Oslo 1933, s 124 ff.

²⁷ W H Oliver, *The Story of New Zealand*, London 1960, s 157, P Grimshaw, *Women's Suffrage in New Zealand*, Auckland 1972. Den viktigaste kvinnosaksorganisationen var Kvinnornas kristna nykterhetsförbund.

²⁸ V Gitormann, *Geschichte der Schweiz*, Thyngen-Schaffhausen 1941, s 510ff.

²⁹ E Gruner, *Die Parteien in der Schweiz*, Bern 1969, s 181.

jämlik kvinnlig rösträtt efter det att labours första minoritetsregering misslyckats med att få den antagen. Relativt obetydliga fall av graderad röstskala avskaffades slutligen av labour 1948.

Sverige. Det tog femton år av socialdemokratiska och liberala påtryckningar innan en konservativ regering 1907 slutligen beviljade lika rösträtt för män till andra kammaren. Emellertid gavs samma befogenheter åt en första kammare som valdes indirekt enligt ett system där den rikaste väljaren ägde fyrtio röster. Fram till mitten av Första världskriget var liberalerna mot lika och allmän rösträtt. Det var inte förrän vid oroligheterna i slutet av 1918, inför hotet av ett arbetaruppror, som de konservativa gav efter. Det var vid samma tid däremot knappast några konflikter om den kvinnliga rösträtten.

Tyskland. Den folkliga erövringen 1848-49 av i praktiken allmän och lika manlig rösträtt upphävdes snabbt av den pro-kapitalistiska kungliga reaktionen. Senare införde Bismarck manlig rösträtt vid nationella val som ett sätt att nå nationell enhet och som ett vapen mot de borgerliga liberalerna. Etablerandet av ett parlamentariskt demokratiskt styre, för vilket de reformistiska socialdemokraterna spelade den ledande rollen, uppnåddes inte förrän det vilhelminska Tyskland hade lidit militärt nederlag. Dagens västtyska demokrati kan sägas ha uppstått vid slutet av de allierades ockupation som följde på det tredje rikets fall. Emellertid förbjöds det relativt lilla kommunistpartiet 1956 och tilläts inte återkomma förrän 1968, då under nytt namn.

USA. Den amerikanska vägen till demokrati har verkligen varit krokig. Med sin början i Connecticut 1855 och Massachusetts 1857 blev den tendens att avskaffa de ursprungliga egendomskraven som uppkommit under första hälften av århundradet, för en tid upphävd genom införandet av läs- och skrivkunnighetstester för att utesluta de nya fattiga irländska immigranterna.³⁰ Det femtonde tillägget gav de svarta medborgerliga rättigheter i nordstaterna, men det tog ytterligare hundra år innan det fick någon verkan i sydstaterna. Där utestängde man avsiktligt både svarta och fattiga vita från att rösta genom röstskatt och manipulerande krav på läs- och skrivkunnighet, såväl som med halvofficiella hot. Det var inte enbart rasistisk ideologi som låg bakom dessa åtgärder. Målet, som under mer än ett halvt sekel dessutom framgångsrikt uppnåddes, var att etablera en överklassens enpartiregim.³¹ I norr försvann snart betydelsen av läs- och skrivkunnighetstester, men det nya kravet på personlig förhandsregistrering till röstlängderna visade sig vara effektivare för att försvåra de lägre skiktens politiska deltagande. På så vis uteslöts i Massachusetts fyra procent av den manliga vuxna befolkningen från att rösta i 1908 års presidentval på grund av läs- och skrivkunnighetskraven, medan ytterligare 13 procent försummade att registrera sig.³² Den kombinerade effekten av nordstaternas registreringshinder och sydstaternas enpartiregim blev en nedgång i presidentvalsdeltagandet från 75-80 procent perioden 1876-1900 till ett snitt på 60 procent under vårt århundrade³³ och drygt 50 vid de senaste valen.

I nordstaterna erhöll både vita och svarta kvinnor rösträtt samtidigt strax efter första världskriget. Men det var inte förrän under det sena 1960-talet, efter våldsamt motarbetade civil rights-strider i södern och ghettouppror i norr, som den federala regeringsmakten började tvinga igenom det femtonde tillägget i sydstaterna. Tillägget hade antagits strax före republikens hundraårsdag, men det var precis i tid för tvåhundraårsfirandet som USA först till fullo uppfyllde kvalifikationerna för en borgerlig demokrati.

Österrike. Efter de revolutionära händelserna i Ryssland och stora arbetardemonstrationer i det egna landet, infördes 1907 praktiskt taget allmän och lika manlig rösträtt för val till

³⁰ Sigler, a a, s 113 f.

³¹ Detta har på ett övertygande sätt, på basis av solid forskning, hävdats av Morgan Kousser, a a.

³² A Holcombe, *State Government in the United States*, New York 1916, s 149.

³³ W D Burnham, "The United States", i Rose a a s 677.

andrakammaren i den österrikiska delen av den habsburgska dubbelmonarkin. Inte förrän Habsburgs fall 1918 etablerades fullständig allmän rösträtt och parlamentariskt statskick. Den nya demokratiska republiken var resultatet av en trepartikoalition där socialdemokraterna till en början utgjorde den drivande kraften. Men den österrikiska politiken kom snart att domineras av det i huvudsak bondestödda kristsociala partiet, som 1934 införde en reaktionär diktatur vilken fyra år senare i sin tur uppslukades av den tyska fascismen. Efter nazisternas nederlag och när de allierades ockupation upphört påbörjade Österrike sin nuvarande demokratiska väg.

III Demokratiseringsmönster

Genom sin frånvaro är två drag utmärkande för demokratiseringens historia. Först och främst det faktum att ingen av de stora borgerliga revolutionerna egentligen ledde till en borgerlig demokrati. Detta gäller inte bara för de tidiga holländska och engelska revolutionerna. Den franska revolutionens demokratiska författning förblev från början till slutet av sin korta existens en död bokstav. Julirevolutionen 1830 kunde inte ens utarbeta någon, även om den ändå stimulerade utvecklingen av en manlig demokratisk rörelse i Schweiz. Det internationella folkliga uppsvinget 1848 kvävdes snabbt av en feodal-dynastisk reaktion och även av borgarklassen själv. Till exempel framtog den andra franska republiken 1850 2,5 miljoner vuxna män deras rätt att rösta genom att införa krav på lång bosättningstid. På liknande sätt hjälpte de danska borgerliga nationalliberalerna på 1860-talet ivrigt till att vingklippa folket. Den amerikanska republiken etablerades av vita besuttna, och de enda svarta som erhöll medborgerliga rättigheter genom inbördeskriget var män bosatta i nordstaterna. Det enade Italien övertog kungadömet Sardinien ytterst begränsade rösträtt. Och när Bismarck, trots de borgerliga liberalernas farhågor, införde allmän manlig rösträtt vid valen till Riket, var varken syftet eller resultatet av åtgärden någon parlamentarisk demokrati.

Den andra slående bristen i den borgerliga demokratins historia är frånvaron av en jämn, fredlig process som följer med utvecklingen av välstånd, läs- och skrivkunnighet samt urbanisering. Kort före första världskriget kunde endast tre perifera kapitalistiska stater karakteriseras som demokratier: Australien och Nya Zeeland (där en våldsam rasism vändes utåt mer än inåt) samt Norge. Om vi bortser från könsdiskrimineringen och tar med manliga demokratier kan vi anföra ytterligare två exempel: Frankrike och Schweiz. Det senare landet hade nyligen genomlevt två inbördeskrig — 1847 och 1874 — medan det förra hade upplevt ett antal revolutioner och motrevolutioner, såväl som andra kejsardömers militära nederlag som utgjorde utgångspunkten för den demokratiska republiken. Det gamla brittiska parlamentariska statskicket hade ännu inte beviljat hela den manliga arbetarklassen rösträtt, och började just återhämta sig efter att ha kuvat historiens första demokratiska massrörelse. I USA hade demokratiseringsprocessen lidit två bakslag: ett i nordstaterna, riktat mot nya illiterata immigranter, ett som vände sig mot de svarta och den fattiga vita oppositionen i sydstaterna. I Italien kontrollerades i stort sett valen fortfarande av den liberale premiärministern Giolittis prefekter och mazzieri (påkbepäpnade banditer). Även i andra länder bibehöll de stora jordägarna och deras allierade, *kulaker* och bourgeois, sina maktprivilegier.

För att kunna ge en översikt av demokratiseringsprocessens tidsmässiga förlopp måste vi nu kartlägga dessa sjutton länders politiska mönster vid vissa tidpunkter (tabell 3).

Länder räknas endast efter det, att de uppnått självständighet med undantaget Norge, som före 1905 närmast var underordnad partner i en kunglig union med Sverige, inte någon integrerad del av denna. Italien och Tyskland framträder inte förrän efter det nationella enandet; Österrike efter Ausgleich 1867 och absolutismens slut, och Japan efter Meijirestaurationen. Före dessa förändringar tillhörde de alla klart en annan världsordning (Habsburgsväldet var t ex aldrig någon riktig borgerlig stat).

Tabell 3. *Borgerliga styrelseskick vid utvalda tidpunkter*

<i>Demokratier</i>	<i>Demokratiskt exklusivistiska</i>	<i>Auktoritärt exklusivistiska</i>	<i>Diktaturer</i>
		1850-talet	
	Belgien Danmark Nederländerna (Schweiz) Storbritannien USA		Norge Sverige
		1914	
Australien Norge Nya Zeeland	Belgien Canada Danmark Frankrike Italien Nederländerna Schweiz Sverige Storbritannien USA		Japan Tyskland Österrike
		1920	
Australien (Canada) Danmark (Finland) Nederländerna Norge Nya Zeeland Sverige Tyskland Österrike	Belgien Frankrike Italien Schweiz Storbritannien USA		Japan
		1939	
Australien (Canada) Danmark Nederländerna Norge Nya Zeeland Storbritannien Sverige	Belgien Finland Frankrike Schweiz USA		Italien Japan Tyskland Österrike*
		1950-talet	
Australien Belgien Canada Danmark Finland Frankrike Tyskland (f. 1956) Italien Japan Nederländerna Norge Nya Zeeland Storbritannien Sverige Österrike	Schweiz USA		

* 1934-38, därefter införlivat med Tyskland

Demokrati genom nederlag

Efter första världskriget steg antalet demokratier från tre till tio (med någon modifikation vad gäller Canada och Finland), och de manliga från fem till fjorton. 1939 hade dock antalet sjunkit till åtta respektive elva. Demokratins högkonjunktur kom i samband med andra världskrigets efterverkningar, och endast den schweiziska könsdiskrimineringen och USAs rasism förblev till 1970-talet. Slutsatsen tycks vara att den borgerliga demokratin till stor del är resultatet av krig.

De båda världskrigens segrare utnyttjade frikostigt den demokratiska retoriken, och i synnerhet den minst demokratiska av de kapitalistiska staterna — USA. Men ingen seriös historiker lär ha hävdad att krigen orsakades av kampen för eller mot borgerlig demokrati, eller att Tyskland och dess allierade förlorade eftersom de inte hade demokratiska regimer. Dessutom ger de utländska krigens avgörande historiska roll stöd åt tesen, att den borgerliga demokratin till stor del är en följd av kapitalets utvecklade välde. Är detta riktigt kan den latinamerikanska borgerliga demokratin bräcklighet delvis tillskrivas det faktum att den aldrig drogs in i de två världskrigens masslakt. Det kan dock vara så att den borgerliga demokratin slumpvisa ursprung i sig är en slump. För trots att de knappast räknades till de större kapitalistiska makterna hade i alla fall tre länder demokratiska statsskick före första världskriget, och de har behållit dem allt sedan dess (om vi bortser från den tyska ockupationen av Norge 1940-1945).

I så fall tycks världskrig åtminstone inte vara någon outhärlig betingelse för borgerlig demokrati. Kanske pågick också interna demokratiseringsprocesser, som endast av en tillfällig het bröt ut efter världskriget. Vi måste i varje fall överge den av politiska sociologer så älskade korrelationsanalysens område, och undersöka vilka orsaksfaktorer som verkade. Vi måste också hänge oss åt lite kontrafaktisk spekulation om möjlig historieutveckling ifall världskriget inte hade inträffat eller om de hade fått en annan utgång.

Låt oss räkna de fyra stater som hoppade ut och in på den demokratiska scenen som representeranter för två exempel var. Vi får då totalt tjugoen fall istället för sju. Av dessa har nio ett borgerligt demokratiskt statsskick som följd av en icke-demokratisk regeringsmakts militära nederlag (Finland, Tyskland och Österrike vardera två gånger och Italien, Japan och Sverige en gång).

För två av dessa (Finland 1918-19, Sverige 1918) var det ett utländskt statsskicks fall — det vilhelminska Tyskland och dessförinnan det romanovska tsardömet som utövade ett indirekt inflytande på demokratiseringsprocessen. För det finska exemplet verkar det alldeles självklart, om man ser till utvecklingen av författningsförhandlingarna efter de vitas seger i inbördeskriget, att om det inte hade varit för uppkomsten av en demokratisk republik i Tyskland skulle en konstitutionell men icke-parlamentarisk monarki ha utropats. Ett halvår efter det tyska rikets fall stod fortfarande frågan öppen om en demokratisk republik skulle accepteras av det interimistiska statsöverhuvudet, general Mannerheim, och högerkrafterna.³⁴ Men här fanns ingen motsvarighet till den ungerska aristokratin, och Mannerheim kom inte att bli Finlands Horthy.

I fråga om Sverige är det kontrafaktiska resonemanget betydligt mera vågat. Under senhösten 1918 befann sig landet i en situation av förrevolutionär jäsning. Vänsterkrafterna som inspirerade av oktoberrevolutionen eftersträvade en socialistisk revolution, utgjorde en klar minoritet inom arbetarrörelsen, medan de folkliga påtryckningarna för borgerlig demokrati var mycket starka. Icke desto mindre var högern förskansad i den icke-demokratiska första kammaren och kunde räkna med stöd från både godsägarna, förmögnare bönder och de mäktiga bruksföretagen av förindustriellt ursprung samt officerskårens och polisens lojalitet. Det var otvivelaktigt fruktan för en demokratisk revolution, som bland andra överväganden slutligen förmådde hö-

³⁴ En modern monografi om historien bakom 1919 års författning är S Lindman, *Från storfurstendöme till republik*, Ekenäs 1969.

gers politiker att släppa de privilegier som de så länge envist klamrat sig fast vid. Det måste anses som säkert, att demokratiseringsprocessen skulle ha fördröjts för någon tid om Tyskland utgått som segrare. Vad som skulle ha inträffat om det inte blivit något krig alls är svårare att bedöma. Den svenska högern hade växt sig allt starkare och aggressivare medan stormmolnen hopade sig över Europa efter 1912, och det är inte troligt att den i slutet av 1918 skulle ha accepterat ett demokratiskt statsskick utan det av den högt beundrade vilhelminska rikets fall.

Likaledes är det omöjligt att med någon säkerhet ange den riktning som kejsardömena Habsburg och Hohenzollern skulle ha slagit in på under en period av fredlig utveckling. De skulle dock knappast ha blomstrat upp till parlamentariska demokratier 1919. Även i fall av militär seger skulle junkrarna under inga villkor frivilligt ha gett upp sina privilegier eller slutgiltigt dragit sig tillbaka för demokratins inneboende krafter.

Sammanfattningsvis kan vi hävda att i åtta fall av tjugo (eller i fem av sjutton) var världskrigets utgång avgörande orsak till upprättandet av en borgerlig demokrati, och i ytterligare ett fall (Sverige) avgjorde det processens tidpunkt. Till dessa sex demokratier, vilkas ursprung ligger i militära nederlag, kan vi lägga exemplet Frankrike. Ty förutsättningen för den manliga demokratin som uppstod var Napoleon III:s fall i fransk-tyska kriget 1870-1871.

I endast fyra länder hade demokratiseringsprocessen inget som helst samband med utrikes krig — Australien, Norge, Nya Zeeland och Schweiz. Dock tycks krig i sex av de tretton andra demokratierna i vårt urval ha haft en indirekt verkan eller sekundär betydelse för deras utveckling. Kriget tjänade till att påverka existerande regeringsmakter och partier i demokratisk riktning snarare än att bryta upp gamla krafter och föra fram nya. Det vore faktiskt mera korrekt att se denna sorts effekt under en allmännare klassificering och därigenom täcka ännu fler viktiga steg i processen. Följaktligen går vi från de egentliga krigsdemokratierna — nederlagens demokratier — till att undersöka den nationella mobiliseringens demokratier.

Den nationella mobiliseringens demokratier

Nationell mobilisering har på två grundläggande sätt hängt samman med demokratiutvecklingen. Å ena sidan har demokratiseringsåtgärder införts som medel för att uppnå en nationell mobilisering. Å andra sidan har de alstrats som *effekter* av en (militär, ekonomisk och ideologisk) integrationsprocess uttryckt i folklig mobilisering för en nationell ansträngning. De båda tydligaste exemplen på det förra är Giolittis rösträttsreform i Italien och den kanadensiska krigstidsvallagen 1917 — båda del av de politiska krigsförberedelserna. Det andra sambandet illustreras av den manliga demokratin i Belgien, de holländska reformerna 1917-19, den danska högerens godkännande av demokratin 1915, den brittiska Reform Act 1918 och införandet av kvinnlig rösträtt i USA 1919 (kanske även i Frankrike och Belgien efter andra världskriget). I alla dessa fall påskyndades och underlättades en redan påbörjad demokratiseringsprocess genom en krigstidens *union sacrée*. Denna mobiliseringseffekt uttrycktes mycket väl av Albert I i Belgien, som när han talade till parlamentet den 22 november 1918 efter sin återkomst till Bryssel sa: ”Lidandets och mödornas jämlikhet har skapat lika rättigheter i allmänhetens breddade strävanden. Regeringen föreslår att de båda kamrarna bryter ner hindren för nationellt samförstånd och inleder nationella rådslag på basis av lika rösträtt för alla män som nått den ålder som krävs för utövandet av medborgerliga rättigheter.”³⁵

Även i andra fall har en nationell mobilisering spelat en viktig roll för rösträttens utvidgning.

³⁵ G-H Dumont, *Histoire des Belges*, III, Bruxelles 1956, s 192. De revolterande tyska truppernas bortdragande från Belgien ledde till en folklig resning som inbegrep strejker och jakt på samarbetsmän. Den härskande klassens rädsla för revolution spökade för den skumma och komplicerade förhandlingsserie på det kungliga slottet Lophem som utmynnade i det kungliga talet. Det är minst sagt osäkert om även utan denna rädsla en avgörande del av det katolska etablissemanget skulle ha revolterat mot den åttioårige, hårdnackat reaktionäre Woeste, och anslutit sig till den borgerliga demokratin. Se C-E Höjer, *Le regime parlementaire belge de 1918 a 1940*, Uppsala 1946, kap 3.

Bismarck skrev till exempel i sina memoarer, att ”accepterandet av allmän rösträtt var ett vapen i kampen för nationellt enande”. Men hans avsikt var att endast kandidater från de besuttna klasserna skulle tillåtas kämpa om massornas röster.³⁶ Ett av skälen till att den österrikiske kejsaren beviljade allmän manlig rösträtt vid valen till andra kammaren 1907 var i samma anda hans hopp, att detta skulle neutralisera tendenserna till upplösning av det dynastiska kejsardömet i dess nationella beståndsdelar.³⁷

Likaledes förmåddes den danska borgarklassen att godta allmän rösträtt som ett instrument i sin kamp att ersätta kungens tyska hertigdömen Schleswig och Holstein-Lauenburg med en nationell, icke-dynastisk gräns vid Ejder. I Norge tycks behovet av att samla folket bakom kampen mot den svenska unionen ha utgjort ett av huvudskälen till att (det liberala) venstre 1898 godtog arbetarrörelsens starka krav på manlig rösträtt. Halvrevolutionära arbetardemonstrationer bildade bakgrunden till utvidgandet av den finländska rösträtten 1906 som del av kampen mot Tsarrysland.

Mobilisering för nationell frigörelse och krig mot främmande makter har således vid sidan av militära nederlag varit en av de viktigaste orsakerna till den borgerliga demokratins utveckling. Men det är svårare att fastställa hur avgörande denna roll varit. Den har varit en viktig avgörande faktor för demokratiseringens tidpunkt och ett av skälen till att krig och demokrati sammanföll. Men skulle de interna processerna ha gjort halt utan dessa yttre hot? Det verkar högst sannolikt att händelse- förloppet i Nederländerna och Danmark, där en parlamentsmajoritet redan strax före första världskrigets utbrott hade framlagt förslag skulle varit ungefär detsamma även utan krigstidens nationella integration. I Norge hade dock nästan säkert upprättandet av demokrati försenats under en avsevärd tid om det inte varit för den olösta konflikten med Sverige. Även i Canada där egendoms- och röstskattsrestriktioner fortlevde på provinsnivå långt efter införandet av federal rösträtt 1920, tycks kriget ha påverkat processen på ett avgörande sätt. Och om det inte hade varit för kriget skulle knappast den militanta katolska högern i Belgien gett med sig 1919, och det skulle även ha tagit längre tid för kvinnor att vinna rösträtt i Belgien, Frankrike, Nederländerna och kanske även i USA.

I England var reformerna redan ganska långt framskridna. Rösträtten hade utökats avsevärt 1867 och 1884; fria val hade garanterats, överhuset hade gjorts praktiskt taget maktlöst strax före kriget, och ett lagförslag som innebar avskaffande av den graderade röstskalan hade offentliggjorts. Icke desto mindre hade inget beslut tagits om allmän manlig rösträtt, för att inte tala om allmän rösträtt, och fastän processen utan tvekan hade fortskridit under fredliga förhållanden är det troligt att den tagit längre tid för att nå sin fullbordan.

Sammanfattningsvis kan vi säga att nationell mobilisering inför hot utifrån utgjort en högst betydelsefull faktori den borgerliga demokratiseringens historia. I två länder – Danmark och Nederländerna — hade den endast sekundär betydelse och bestämde det mer eller mindre samstämmiga sätt på vilket de kritiska stegen togs. I fyra fall — Belgien, Canada, England och Norge — påskyndade den genomförandet av manlig demokrati i skiftande, oviss, men troligen betydande grad. I fem länder — Belgien, England, Frankrike, Nederländerna, USA — fördes den kvinnliga rösträtten närmare. (Vi ska också komma ihåg att rätten att rösta för sydstaternas svarta genomdrevs först under Vietnamkriget, helt säkert som ett resultat av regeringens oro över en sönderfallande hemmafront karaktäriserad av svart revolt, studentrörelsen och opposition mot kriget). Men i inga av de föreliggande fallen kan man hävda att den nationella mobiliseringen var en nödvändig betingelse för demokrati.

³⁶ T Hamerow, *The Social Function of German Unification Struggles and Accomplishments*, Princetown 1972, s 244.

³⁷ M Weiss, a a, s 248 ff.

Demokrati genom inre utveckling

Det är i tre länder som demokratin uppstått enbart genom intern utveckling: Australien, Nya Zeeland och Schweiz. Men vi ska också hålla i minnet de fall där sådana processer har haft dominerande betydelse, nämligen Danmark, Nederländerna och USA. I Frankrike byggde demokratin uppriktande på en unikt invecklad sammansmältning av yttre nederlag och inre evolution. Och som slutligen de fyra exemplen på nationell mobilisering ovan — Belgien, Canada, England, Norge — även uppvisade viktiga inre tendenser skall vi ta med också dem under denna klassificering.

Två inre faktorer tycks ha varit av mest omedelbar strategisk betydelse: den självständiga styrkan hos den agrara småborgerligheten och lägre borgarklassen samt splittringar inom den härskande klassen (eller maktblocket). Detta konstaterande bör genast modifieras genom påpekan av arbetarrörelsens enorma roll. Andra internationalen föll 1914 samman i ett nesligt virrvarr men dess bidrag till den borgerliga demokratin utveckling var verkligen inte obetydligt. Man kan rent av hävda att detta var dess huvudsakliga historiska bedrift. Men trots att arbetarrörelsen var den enda solida demokratiska kraft som fanns på scenen, var den ingenstans tillräckligt stark för att uppnå borgerlig demokrati av sig själv, utan hjälp från segrande främmande arméer, inhemska bundsförvanter starkare än den själv eller splittringar i fiendeleden.

Det är knappast förvånande att den lilla privilegierade minoriteten av handels- och industri-bourgeoisier eller de feodala och kapitalistiska godsägarna nästan undantagslöst har varit fientligt inställda till demokratin — därav de borgerliga revolutionernas exklusivistiska resultat. Städernas hantverkare och småbourgeoisier strävade däremot allmänt i demokratisk riktning och stod för slagkraften i både jakobinernas och 1848 års revolutioner. Men som dessa exempel också visar, var de för svaga för att kunna stå emot den feodala och borgerliga reaktionen. Bönderna utgjorde däremot en helt och hållet avgörande styrka i artonhundratalets och det tidiga nittonhundratalets ännu i huvudsak agrara kapitalistiska länder.

Nu är ju ”bondeklassen” ett alldeles för ospecificerat begrepp. Bönder utan jord var på det hela taget alltför förtryckta för att säga eller göra särskilt mycket, även om torparna i Finland mycket snart blev indragna i arbetarrörelsen och senare spelade en heroisk roll under inbördeskriget. De som verkligen betydde något var de små och mellanstora jordägande bönderna, patriarkaliska självhushåll, den agrara småborgerligheten och den lägre och mellanstora agrara borgerligheten (de som utnyttjade anställd arbetskraft).

Dessa agrara klassers styrka — och deras självständighetsgrad i förhållande till jordägararistokratin och det urbana storkapitalet — var viktiga faktorer i demokratin utveckling. De var mäktigast i de schweiziska kantonerna, vilka hade motstått det habsburgska kejsardömet under flera sekler, och i nybyggarsamhällena i Australien, Nya Zeeland, norra USA och västra Canada. De isolerade merkantila patricierväldena i Bern och Zürich var lika lite kapabla att motstå dessa krafter som antipodernas boskapsägande nybyggjararistokrati och dess allierade bland de nyligen framvuxna urbana kapitalisterna. Uppriktandet av manlig demokrati föregick arbetarrörelsens uppkomst både i Schweiz och norra USA. I Australien och Nya Zeeland intog tradeunionistiska labourpolitiker en viktig plats i de demokratiska koalitioner, men utgjorde inget socialistiskt hot mot kapitalet. Under det tidiga 1890-talets stora och bittra strejker utsatte får- och redarkapitalet med statens hjälp får-klipparnas och sjömännens fackföreningar för svåra nederlag. (Det är värt att komma ihåg att Australien hade ett verkligt starkt organiserat jordbruksproletariat så tidigt som på 1880-talet.) I Canada däremot var de små nybyggarna inget problem för den rika merkantila borgarklassen vid Saint Lawrence-floden, Ontarios torygodsägare och det traditionalistiska franska samhället i Québec, som var noga övervakade av den katolska hierarkin.

Förindustriell fattigdom och halvkolonial avhängighet som under århundraden hade hållit

Finland och Norge i det europeiska samhällets periferi, förhindrade nästan helt uppkomsten av inhemska aristokrati. Allt som kunde utvecklas var ett tunt, fördanskat, huvudsakligen ofrälse ämbetsmannaskikt i Norge och ett något starkare skikt av svenska aristokrater i Finland. Dessa var alltför svaga för att bära upp ett aristokratiskt envælde av det slag som bildades i Horthys Ungern efter det vilhelminska Tysklands fall och den inhemska kontrarevolutionens seger. Trots att den franska aristokratin efter Waterloo återvände för att återta sina gamla positioner inom stat och kyrka, hade den slutgiltigt knäckts av den stora revolutionen. Således var den fria besuttna bondeklassen stark nog att vid mitten av århundradet ge Louis Napoleons sluga institutionalisering av den allmänna manliga rösträtten det folkliga stöd den behövde.

De danska godsägarna var betydligt starkare än sina svenska motsvarigheter. Inte desto mindre utvecklades den inre demokratiseringsprocessen tidigare i Danmark, till stor del beroende på de annorlunda effekterna av den kris som drabbade det centraleuropeiska jordbruket under århundradets andra hälft. Protektionismens seger i Sverige vid 1880-talets slut splittrade det gamla lantmannapartiet och tvingade fram en allians, delvis liknande den i Tyskland, mellan godsägare och storbönder och de mellansvenska bruken; den moderna industrin, som t ex Tysklands *Elektro-Chimie*, och storfinansen tenderade åt mer liberalt håll.³⁸

I Danmark och Nederländerna övergick bönderna däremot till mejeriproduktion och byggde upp en stark kooperativ rörelse, varigenom de förlorade de intressen de hade delat med de stora jordägarna. Genom ett alltför högt spel vid en tidpunkt när dess ekonomiska grepp över landsbygden höll på att undermineras gjorde snart den danska aristokratin det omöjligt för sig att nå en framkomlig överenskommelse med en agrar borgerlighet, som var minst av allt entusiastisk inför demokratin.

Det är omöjligt att här reda ut skälen till att de belgiska bönderna så fogligt följde ledningen i det katolska partiet (en gruppering som trots den var formad av det lägre prästerskapet effektivt kontrollerades av aristokratin). De förfogade över en relativt betydelsefull organisation — Boerenbund — till försvar för sina ekonomiska intressen, men de förblev på sin flamländska landsbygd socialt och politiskt isolerade från de industrialiserade och sekulariserade fransktalande delarna av landet.

Denna brist på aktiv politisk roll karakteriserade också de ekonomiskt mäktiga holländska lantbrukarna. Trots att jag inte till fullo kan fastställa fenomenets politiska innebörd, är det klart att de agrara klassrelationerna i Belgien och Nederländerna uppvisar tydliga skillnader från det rådande mönstret i Skandinavien, Frankrike och andra länder i det kontinentala Västeuropa. Det faktum att en stor del av gårdarna arrenderades tyder på att en viss grad av personligt beroende har överlevt den intensiva varuproduktionens införande. Olyckligtvis är de senaste beräkningarna som jag har haft tillgång till från åren 1929-30, då 57 procent av de belgiska och 46 av de holländska jordbruken var arrenderade, jämfört med 20 procent i Frankrike och Sverige samt (1949) 4 i Danmark.³⁹

Trots detta är, som det engelska fallet tydligast visar, förekomsten av en kraftfull agrar låg-

³⁸ Men en viktig skillnad mellan Sverige och Tyskland var att de mellansvenska bruken ofta var relativt små traditionella företag, som snart kom att marginaliseras i och med industrialiseringen. Hösten 1918 begärde företrädare för metallindustrin och storbänkerna att högerledarna skulle gå med på demokratiseringen. Se S Söderpalm, *Storföretagarna och det demokratiska genombrottet*, Lund 1969, s 174 ff. Men Söderpalm går inte igenom inställningen hos storfinansen som helhet. Reaktionens storindustriella borg i Sverige under 1900-talets två första årtionden var Separator (nuvarande Alfa Laval). Högerledarna Lindman, Trygger och Schwartz hade alla stora ekonomiska intressen, som utgått från bruk och traditionell industri. 1918 var den f d bruksdisponenten Lindman styrelseordförande i bl a Handelsbanken, Skandia och Aga. Uppdelningen av det tyska storkapitalet mellan kol järn och elektrisk-kemiska intressen har av den store östtyske historikern Jürgen Kuczinsky utvecklats till ett historiskt analysinstrument.

³⁹ F Dovring, *Land and Labor in Europe in the Twentieth Century*, Haag 1965, s 169. Till följd av Boerenbunds (underordnad medlem av den katolska valkartellen) framgångsrika kooperationsinsatser hade de belgiska arrendbönderna få ekonomiska klagomål mot godsägarna.

och småborgerlighet alls ingen nödvändig betingelse för demokratisering. Det är faktiskt så att England, liksom fast på ett något annorlunda vis Frankrike, ger oss ett utmärkt exempel på den andra viktiga ovannämnda inre faktorn — en splittring i den härskande klassen. Det har funnits åtminstone två sätt varpå splittringar under vissa omständigheter kommit att spela en avgörande roll. Så länge det inte finns något allvarligt hot underifrån, kan en splittring leda till en intensiv kamp om folkligt stöd, och förutsatt att det finns ett visst mått av underliggande enhet (om än bara genom tidigare ödesdiga erfarenheter av våldsamma konflikter), kan den befrämja institutionella åtgärder som säkrar en fredlig samexistens och opposition.

De revolutionens vågor som nådde England från Frankrike samt arbetarrörelsens första steg krossades alla effektivt av en enad härskarklass. Trots detta ledde den tidiga och omogna borgerliga revolutionen till att det på artonhundratalet grundlades ett djupt rotat parlamentariskt mönster grundat på en konkurrens inom den härskande klassen mellan jordägande och urbant kapital. När den motrevolutionära paniken bedarrade, och i synnerhet när den folkliga agitationen återuppstod under mer försiktiga former, utvecklades konkurrensen till en kamp om bredare masstöd. Den konservativa Disraeliregeringens betydelsefulla utvidgning av rösträtten 1867 ger oss en lysande illustration till detta. Parlamentet och torypartiet självt var fångade i en instabil maktbalans, medan de yttre påtryckningarna för en valreform stegrades. Efter en rad komplicerade operationer, där Disraelis huvudsyfte var att utmanövrera sina liberala konkurrenter och säkra ledarställningen inom sitt parti, togs slutligen det regeringsunderstödda förslaget av en majoritet i parlamentet. I England kunde vid artonhundratalets mitt en konservativ politiker förfoga över ett så enormt klassmässigt självförtroende, att en handfull parlamentsradikaler, som spelade med i den härskande klassens konkurrens, slugt och omärkligt lyckades utvidga rösträtten utöver regeringens avsikt. Huvudsaken för Disraeli var att slå liberalerna, som hade motsatt sig förslaget högerifrån.⁴⁰

Utvecklingen i Frankrike utgjorde en våldsammare variation på samma tema. Den betydligt radikalare borgerliga revolutionen hade både allvarligt skilt den urbana bourgeoisin från den jordägande aristokratin och definitivt frigjort bondeklassen.

Den senare gjorde 1848 Louis Napoleon till president, medan adeln förhindrade den borgerliga reaktionens konsolidering under perioden 1849-1851. Efter andra kejsardömets militära nederlag och krossandet av Pariskommunen, ledde splittringarna inom reaktionens rojalistisk läger till ett dödläge, som utmynnade i den icke-demokratiska tredje republikens bildande. Sargat av inre meningsskiljaktigheter dukade detta block relativt snabbt under för låg- och småborgerlighetens demokratiskt republikanska krafter.

Under det sena artonhundratalet och tidiga nittonhundratalet underlättades demokratiseringsprocessen i Nederländerna av extremt invecklade splittringar inom den härskande klassen. Det liberala partiet tredelades. Det kalvinistiska antirevolutionära partiet, som understödde rösträtt för manliga husbönder medan det motsatte sig både individuell och egendomsgrundad rösträtt som uttryck för ”Mammans valde”, splittrades, när en fraktion som var närmare knuten till aristokraternas och storböndernas intressen bröt sig ur för att bilda Kristna historiska unionen. Vissa demokratiska element framträdde till och med inom det allmänt konservativa katolska partiet. Den följande kombinationen av borgerlig demokrati med den världsliga maktens erkännande av statsunderstödda religiösa skolor — en kompromiss som uppnåts 1917 — visade sig vara ett effektivt hinder för uppkomsten av en enad arbetarklass i stånd till att utnyttja den borgerliga demokratin för att främja sina egna intressen.⁴¹

Betydelsen av motsättningar inom den härskande klassen, inom ramen för en grundläggande

⁴⁰ R Blake, *Disraeli*, London 1966, kap XXI. Berättelsen ger en slående bild av hur Disraeli sätter sina ministrar till att, under ytterlig tidspress och med hjälp av primäruppgifter om besparingar och skatter räkna ut de väljarmässiga konsekvenserna för Tories och liberaler av olika rösträttskvalifikationer.

⁴¹ Zwager, a a, s 161 ff, och A Lijphart, *The Politics of Accommodation*, Berkeley och Los Angeles 1968, s 104 ff.

enhet, visar sig också genom den mödosamma och utdragna demokratiseringsprocessen i USA. Femtonde tillägget, som förbjöd valdiskriminering på basis av rastillhörighet, var inte inbördeskrigets resultat. Inte heller var dess syfte att på allvar ge sydstaternas svarta rösträtt, eftersom den livsviktiga frågan var att återföreina nord- och sydstaternas borgerliga fraktioner. ”Tilläggets effekt”, skrev dess sponsor, Nevadas republikanske senator William Stewart, ”har blivit vad jag antog det skulle bli, nämligen att säkra nordstatsnegern hans rätt att rösta utan påtryckningar.”⁴² Republikanerna föreslog tillägget efter sitt relativt dåliga resultat vid 1868 års val, för att säkra majoriteterna i norr och i unionen. Under tiden lät man den demokratiska plantagearistokratin befästa sig i söder.

Det är naturligtvis svårt att i några få ord sammanfatta demokratikrafternas komplicerade historia i USAs sydstater. Men om vi jämför situationen på 1960-talet med den ett sekel tidigare framstår två slående skillnader. På 1860-talet hade de svarta ex-slavarna ingen självständig, organiserad kraft för att leda oppositionen och ingen allianspolitik — och demokratin har aldrig kommit som en skänk från ovan. Ett århundrade senare hade en militant svart rörelse etablerat sig i sydstaternas industrialiserade och urbaniserade delar, och vid 1900-talets tredje kvartal hade den gamla lantbourgeoisin i djupa södern marginaliserats inom härskarklassens nationella block. Det är detta som förklarar den federala statsapparatusens möjlighet att träda in och genomdriva demokratiska rättigheter utan rädsla för att provocera avgörande konflikter inom borgarklassen. 1965 hade hälften av staterna fortfarande krav på skriv- och läskunnighet vid röstning, men deras effektivitet hade minskat redan innan bossarna inom städernas politiska maskinerier hade absorberat nya immigrantarbetare i systemet.

Varje försök att teckna det dominerande mönstret i varje enskilt land medför allvarliga risker för förenklingar. Tabellen nedan skall därför endast ses som en grov antydning om de krafter som direkt bidrog till upprättandet av den borgerliga demokratin. De enda förhållandevis klara fallen är Belgien, en verklig krigsdemokrati, och de tre länder — Australien, Nya Zeeland och Schweiz — där demokratiseringen var en helt och hållet intern process. Angående andra länder bör ett antal modifikationer göras. Sålunda har Norge till betydande del den självständiga agrara småborgerligheten att tacka för sin demokrati. Den federala canadensiska demokratin uppkom både som medel för och resultat av en nationell mobilisering, och nationell integration spelade också en viktig roll i Danmark och England. Militärt nederlag var en betydande faktor i Frankrike, medan demokratin i norra USA till stor del var låg- och småborgerlighetens förtjänst. Inte heller ger tabellen rättvisa åt den holländska låg- och småborgerligheten, som framträdde tydligare än sin belgiska motsvarighet. Slutligen ska det understrykas att det under alla dessa mönster fanns en gemensam, konsekvent kraft: arbetarklassen. I en viss betydelse kan man säga att de olika mönstren ger uttryck för de olika allierade som behövdes för arbetarklassens framgång i dess kamp för demokrati. (Se tabell 4).

Tabell 4. *Demokratiseringsmönster*

Demokratier genom nederlag		Demokratier genom nationell mobilisering		Demokratier genom inre utveckling	
<i>Direkt</i>	<i>Indirekt</i>	<i>Som medel</i>	<i>Som effekt</i>	<i>Småborgerlig självständighet</i>	<i>Härskarklassens splittring-i-enhet</i>
Finland	Sverige	Canada	Belgien	Australien	Frankrike
Italien		Norge		Danmark	Nederländerna
Japan				Nya Zeeland	Storbritannien
Tyskland				Schweiz	USA
Österrike					

⁴² Citerat från W Gillette, a a, s 164. Gillette har slutgiltigt avslöjat det politiska sammahanget bakom godkännandet av Femtonde tillägget.

IV Kapitalism och demokrati: inneboende tendenser

Den borgerliga demokratin har uppnåtts på så olika och krokiga vägar att varje rak härledning från kapitalismens grundläggande karakteristika vore omöjlig, eller i bästa fall allvarligt missvisande. Inte desto mindre kräver det faktum att demokratin som vi ovan definierat den ingestans framträtt före kapitalismen; att några kapitalistiska länder upplevt en rent inte demokratiutveckling, och att alla större utvecklade borgerliga stater idag är demokratier ger en viss belysning av kapitalismens inneboende tendenser. Dessa kan provisoriskt grupperas efter sin effekt på två centrala drag i den borgerliga demokratin: (a) massornas delvisa indragande i den politiska processen, (b) under betingelser av representativt styrelseskick och valkurrens.

1. Den borgerliga demokratin har alltid följt på masskamp Med varierande grad av våldsamt och utsträckning. Den första inneboende tendensen bör därför sökas i *de förutsättningar som gynnar folklig kamp*. Arbetskraftens juridiska frigörelse och skapandet av en fri arbetsmarknad, industrialiseringen och kapitalkoncentrationen är allt inneboende tendenser som samtidigt lägger grunden till en arbetarrörelse med en styrka och stabilitet, som inte kunde uppnås av de exploaterade klasserna i ett förkapitalistiskt produktionssätt. I enlighet med Marx' analys av de växande motsättningarna inom kapitalismen, växer sig arbetarklassen, under i övrigt lika förhållanden, starkare genom kapitalismens framsteg och utveckling. Detta förklarar de traditionella sociologiska korrelationerna mellan å ena sidan demokrati och å den andra välfärd, läs- och skrivkunnighet och urbanisering — faktorer som återverkar på styrkeförhållanden i klasskampen. Och som vi redan sett har arbetarklassen själv spelat en vital roll i kampen för demokrati.

2. Men vi påpekade också att arbetarklassen i allmänhet inte vunnit inträde i den politiska processen mitt under striden. Tvärtom har det varit vanligare att bourgeoisin gett vika efter en tid av framgångsrikt motstånd mot reformer. Det är tydligt att arbetarklassens deltagande på något sätt måste vara till bourgeoisins fördel. Trots att alternativet till en borgerlig demokrati i Tyskland och Österrike 1918 och 1945 (möjligen även i Belgien och Sverige 1918) och Italien 1945 var försök till socialistisk revolution, tycks inte ett verkligt försvar mot en proletär revolution ha varit någon direkt avgörande faktor. I alla dessa fall var det inte det uppriska proletariatet utan främmande arméer som störtade de existerande statskicken, vilket ledde till att de gamla inhemska demokratiska krafterna till slut fick övertag.⁴³ Av större betydelse var den specifika kapitalistiska typen av industrialiserad krigföring. Första världskriget utkämpades både med enorma arméer av värnpliktiga och med hela den civila befolkningen mobiliserad i den militära produktionen. För att uppnå detta släppte till och med det vilhelminska riket in socialdemokraterna i regeringsapparaten, och mot denna bakgrund utökades rösträtten i Belgien, Canada, England och USA.

3. Bourgeoisin har överallt sett nationell enighet och självständighet som strategiska nödvändigheter för att utveckla och skydda handel och industri och för att krossa feodal dynastisk makt. Och för dessa mål har den ofta sett det som ovärderligt att få folkligt stöd. Rösträttens utvidgande i Danmark, Tyskland, Norge, Finland och Italien (till förmån för den imperialistiska expeditionen i Libyen) utgjorde en del av det nationella enandets process.

⁴³ I Japan var inte ens ett förkrossande militärt nederlag tillräckligt för att rubba det maktblock som utgjordes av monopolkapitalet och den senfeodala kejserliga statsbyråkratin. Eftersom baron Shidebaras regering inte kunde få sig till att otvetydigt acceptera en folklig suveränitet, gick det amerikanska ockupationskommandot in och gjorde utkast till en demokratisk författning. Den beslutsamhet som den amerikanska regeringen visade, så olik dess attityd i hemlandet, bör i första hand ses som ett försök att rycka upp de sociala rötterna för den japanska imperialismen, som tidigare hade rest ett dödligt hot mot de amerikanska världsintressena. När kommunismen återigen blev huvudfiende sågs den japanska demokratin öde inte längre som så viktigt. Sålunda förbjöds en arbetarstrejk redan 1947 (Stockwin, a a, s 56), och amerikanerna samarbetade mycket nära med Nobosuke Kishi — före detta medlem av general Tojos krigskabinett och dömd som krigsförbrytare (ibid s 60) — när han 1957 blev premiärminister. Det var som om Albert Speer hade gått direkt från Spandau till förbundsregeringen i Bonn.

4. Den febrila utvecklingen av produktivkrafterna är ett annat säreget drag för det kapitalistiska exploaterings sättet. Ett av huvudskälen för arton- och tidiga nittonhundratalets liberaler att förneka demokratins förenlighet med privat ägande var deras oro för att allmän lagstiftning och kommunala organ betydligt skulle öka beskattningen. Men de bortsåg då från kapitalismens förmåga till elasticitet och expansion. Högre beskattningsnivåer har tillintetgjort varken det privata ägandet eller kapitalackumuleringen. En produktivitetssökning har möjliggjort en samtidig ökning av både exploateringsgraden och de exploaterade massornas reella inkomst.⁴⁴ Detta är naturligtvis inte i sig något som befrämjar demokratin. Men det är relevant såtillvida som att det erbjuder bourgeoisin ett manöverutrymme utan motstycke när den handskas med den exploaterade majoriteten.

5. Hittills har vi avsiktligt talat i mycket allmänna termer om folklig mobilisering och arbetarklassens indragande i den politiska processen. Men en sådan mobilisering behöver inte vara demokratisk. På sitt sinsemellan mycket olika sätt vittnar krigstidens vilhelminska Tyskland, fascismen och tredje världens ”populism” om detta. Vad som överhuvudtaget möjliggör kapitalistisk demokrati är en bland kända produktions sätt unik egenskap. Kapitalismen är ett opererande exploaterings sätt som handlar om kapitalets välde mer än bourgeoisins personliga dominans. Den fungerar förvisso inte som någon automatisk maskin, men den opererar faktiskt som produktion av allt högre profit under en opererande marknadskonkurrens betingelser. Kapitalets välde kräver en stat — för både inre och yttre stöd och beskydd — men så länge den upprätthåller kapitalet separata sfär, ”civil society”, behöver staten inte kontrolleras av bourgeoisin personligen. Och i den långa demokratiseringshistorien har de borgerliga politikerna lärt sig vilka mekanismer som står till deras förfogande för att hålla staten i harmoni med kapitalets behov.⁴⁵

6. Detta sistnämnda drag hos kapitalismen kan förklara varför en liten minoritets opererande välde är tänkbart i demokratiska former — varför t ex kapitalets välde kan vara förenligt med en arbetarregering, medan däremot en feodal aristokrati inte kan regeras av ett bondeparti. Men teoretisk möjlighet är en sak, verklig historisk dynamik en helt annan. Och vi har sett att arbetarklassens kamp för allmän rösträtt och fritt vald regering aldrig av sig själv varit tillräcklig för att framtvunga införandet av borgerlig demokrati. Detta ställer frågan om det i kapitalismen finns andra inre tendenser, som under vissa betingelser kan skapa demokratiseringskrafter skilda från arbetarklassens kamp. En dylik tendens kan omedelbart identifieras. Kapitalistiska produktionsförhållanden tenderar att skapa *en inbördes konkurrerande, fredligt söndrad härskande klass*. I sin utveckling är kapitalet uppdelat i många fraktioner: handels-, finans-, industri-, agrar-, små- och storkapital. Utom i en situation av svår kris eller akut hot från någon fiende (om än feodal, proletär eller rivaliserande nationell stat) innehåller de borgerliga klassförhållandena inte något enande element jämförbart med det legitima dynastiska kungadömet och den fasta feodala hierarkin. Vidare har kapitalismens utveckling vanligtvis stimulerat den enkla varuproduktionen mer än den har hotat förstöra den. På så vis har jordbrukets kommersialisering förvandlat en självhushållande bondeklass till en agrar småborgerlighet med bestämda egenintressen.⁴⁶

I avsaknad av ett enda centrum blev det nödvändigt med någon form av valbart, rådplägende

⁴⁴ I *A Century of Pay* (London 1968, s 312) har E H Phelps-Brown visat, att under större delen av perioden 1895-1960 sjönk den genomsnittliga årslönen per löntagare i förhållande till den per industrianställd genererade medelinkomsten i USA, Storbritannien, Tyskland och Sverige, men reallönen steg tack vare ökningen i produktivitet. Phelps-Browns kvot mellan lön och inkomst överensstämmer grovt med en kvot som i marxistiska termer skulle uttryckas som $v/(m + v)$. Ett fall i kvoten mellan lön och inkomst skulle alltså innebära en ökning av utsugningsgraden m/v .

⁴⁵ Dessa mekanismer berörs i min bok *Vad gör den härskande klassen när den härskar?*, a a kap ”Statsmakten — om klassväldets dialektik”.

⁴⁶ Norge utgör ett exempel på sådana effekter alstrade av jordbrukets kommersialisering. Se O Osterud, ”The Transformation of Scandinavian Agrarianism”, *Scandinavian Journal of History*, 1976, s 201-13.

och representativt politiskt maskineri. Därför utvecklades patricierrepubliker eller parlamentariska monarkier på ett tidigt stadium i uppkomsten av kapitalistiska stater — t ex de italienska, tyska och schweiziska statsrepublikerna, Nederländernas förenade provinser, England, USA, Frankrike och Belgien (det senare efter 1830). Vad beträffar tryckfriheten var den materiella basen för dess framträdande att utgivningen av en dagstidning blev ett kapitalistiskt företag som vilket annat. Detta var fortfarande en demokrati endast för borgarklassen och kapitalets fraktionisering har endast bidragit till en demokrati omfattande resten av befolkningen i samverkan med de övriga ovannämnda tendenserna. Det militära nederlagets avgörande roll i ett antal fall visar att kapitalismen inte nödvändigtvis utvecklar krafter av tillräcklig styrka för att utvidga demokratins bas till massorna.

Demokrati och beroende kapitalism

Denna uppsats har endast behandlat den borgerliga demokratins utveckling i de avancerade kapitalistiska länderna. För att komma främ till en världsomspännande bild av förhållandet mellan demokrati och kapitalvälde vore det nödvändigt att relatera ovanstående översikt till analyser av både den borgerliga demokratins historia i underutvecklade kapitalistiska länder och de antidemokratiska krafterna inom den avancerade och underutvecklade kapitalismen. Men om vi antar att vi korrekt har identifierat de väsentligaste prodemokratiska tendenserna hos kapitalismen, kan vi kanske avsluta med att provisoriskt föra fram några faktorer som förklarar varför borgerlig demokrati är en sällsynthet i den tredje världens kapitalistiska länder.

De yttre drivkrafterna för kapitalismen har haft tre viktiga effekter på borgarklassen i dessa länder. För det första har de allvarligt begränsat den inre differentieringen av kapitalistklassen och istället gjort denna i huvudsak beroende av ett yttre centrum (faktor 6 ovan). För det andra har den ensidiga, av yttre faktorer beroende varuproduktionen gjort den ekonomiska basen extremt bräcklig och sårbar för internationella kriser, och därigenom lämnat den inhemska borgarklassen föga manöverutrymme gentemot de exploaterade klasserna (faktor 4) Den vanliga sammanflätningen av kapitalistiska och feodala slav- eller andra förkapitalistiska produktionssätt har liksom kombinationen av enklavkapitalism och naturhushållande jordbruk hämmat utvecklingen av opersonligt kapitalvälde (faktor 5) och fri arbetsmarknad. Detta har påtagligt begränsat tillväxten av både arbetarrörelsen (faktor 1) och agrar låg- och småborgerlighet (faktor 6).

Dessutom utkämpades de nationella striderna i tredje världens länder på ett mycket tidigare utvecklingsstadium än i Europa. Följaktligen saknades det antingen tillräckligt behov att dra in de breda massorna i kampen eller samma tvång att ta upp deras specifika krav för att kunna mobilisera dem, eller bådadera (faktor 3). Med tanke på sitt utvecklingsstadium och geografiska läge har dessa nationer heller inte behövt mobilisera för det industriella krigets förödelse (faktor 2). Och de som tvingats till ett folkkrig för att nå sin frihet — vilket inneburit en explicit klassideologisk mobilisering — har inte kämpat på en kapitalistisk grund och har senare följt en icke-kapitalistisk väg till social utveckling.

V Demokratisering och klasskamp

Under de senaste årtiondena har trots slående bevis på motsatsen — den europeiska fascismen, tredje världens militärdiktaturer osv — ganska ofta funktionalistiska och/eller evolutionistiska uppfattningar om ett ”normalt” korrespondensförhållande mellan kapitalvälde och borgerlig demokrati besjälats både marxistiska och ickemarxistiska författares analyser. Vår historiska undersökning av de politiska konstellationer under vilka demokratin upprättades i de större och mest avancerade kapitalistiska länderna har avslöjat otillräckligheten hos sådana allmänna argument och förklaringshypoteser.

Men borgerlig demokrati är inte enbart en historisk tillfällighet, och kapitalismen innehåller

ett antal tendenser som befrämjar demokratiseringsprocessen. Man har också ofta helt riktigt insett att den borgerliga demokratin innehåller en rivaliserande splittring inom en grundläggande ram av enhet — även om detta tolkas på ett naivt idealistiskt sätt med hänvisning till ideologi och variationer inom den ”politiska kulturen”. Men den reella ekonomiska och politiska dynamiken i kapitalismens uppkomst inbegriper ju kamp för och utveckling av en ny splittrad enhet. Denna framträder som nationalstat, befriad från den dynastiska legitimitetens barriärer och gränser, feudala förläningar och provinsiell tradition. Upprättandet av nationell självständighet och enhet var ett resultat av kampen mot kunglig absolutism, utländska dynastier och provinsiell separatism.

Det var detta som stod på spel i de holländska krigen mot Spanien under femton- och sextonhundratalet; den engelska revolutionen och inbördeskriget på sextonhundratalet; den nordamerikanska självständighetsförklaringen; den franska revolutionen 1789, augustirevolutionen 1830 i Belgien, enandet av Schweiz, Italien, Tyskland och av de kanadensiska, australienska och Nya Zeeländska kolonierna, Meijirestaurationen i Japan; upprättandet av den konstitutionella Ejderstaten i Danmark, Norges och Finlands frigörelse och till och med den konstitutionella striden i det habsburgska kejsardömet. Endast i Sverige med dess gamla nationella enhet och märkliga blandning av ständer och parlament ända från sjuttonhundratalet, utgjorde de antidynastiska och antilokala striderna inte något centralt inslag i den framväxande demokratiseringsprocessen. Men även i detta fall uppvisade processen en viktig dimension av konflikt mellan nationella och icke-nationella (dynastiska, utländska eller provinsiala) element. Den karolinska absolutismen dukade under för slagen från det stora nordiska kriget och demokratin nådde sin mogna form under trycket från det första världskrigets revolutionära efterdyningar i utlandet. Den gamla svenska dynastiska nationalstaten erhöll sin nationellt demokratiska karaktär i huvudsak genom yttre stimuli.

Handels- och industrifrihet har skapat ett nät av splittrade konkurrensförhållanden som genomsyrat den nya härskande klassen i de enade och suveräna staterna. Marknaden har ersatt den medeltida och absolutistiska feodalismens hierarkiska pyramid. Och det var ur denna enhet-splittring av nationell stat och marknad som demokratiseringsprocessen härstammade. Det skedde i grund och botten på ett av två olika sätt. I vissa fall infördes demokrati för borgarklassens övre skikt (även kommersialiserade jordägare), som ensamma ägde rätt att rösta och bilda parlamentariska eller republikanska regeringar. Andra sektorer av borgarklassen och småborgerligheten införlivades senare i strukturen, enligt vitt skilda tempi och modaliteter. Men där den borgerliga revolutionen stannade halvvägs påbörjades demokratiseringen som en konstitutionell kompromiss mellan den gamla jordägande härskarklassen — inklusive dess topp, dynastin — och borgarklassen. Systemet utvecklades sedan antingen till en demokrati för de besuttna, som i Skandinavien, Nederländerna och Belgien, eller till ett i stort fortfarande odemokratiskt statsskick grundat på utvidgad rösträtt, som i Tyskland, Japan och Österrike.

Dessa är förstås endast de huvudvägar processen följde och sådana särskilda omvägar som den jakobinska regimen 1793 måste också hållas i minnet. Men om nu dessa vägar riktigt uttrycker det allmänna mönstret, som jag uppfattar att de gör, kan vi dra slutsatsen att den borgerliga demokratin, på samma sätt som dess atenska föregångare, först uppkom som en demokrati för endast den härskande klassens manliga medlemmar. Först efter utdragen kamp utsträcktes dessa rättigheter också till de behärskade och exploaterade klasserna. Ibland var dessa tidiga regimers härskande klasser extremt begränsade — exempelvis fåtalet *regimentsfähige Familien* (ordagrant ”familjer lämpade att härskas”) i de schweiziska stadsrepublikerna. Ibland var de förhållandevis vida som i USA. Men i vart fall utestängdes de egendomslösa — i USA och de kanadensiska, australienska och nyzeeländska kolonierna så väl som i Europas parlamentariska monarkier. Inte heller förändrades förhållandena sedan de amerikanska staterna vunnit sin självständighet. Nej, egendom som sådan hade representationsrätt,

varvid medägare fick gemensam extraröst att dela på.⁴⁷

Om vi bortser från Schweiz, där väpnade manliga hantverkare och bönder vann sina demokratiska rättigheter efter en serie våldsamma strider under 1830, 40- och 50-talen, har ingen av detta första stadiums båda huvudprocesser lett till upprättandet av demokrati för alla vuxna män, för att inte tala om hela den vuxna befolkningen. Med detta delvisa undantag har konkurrenskapitalismen inte någonstans lett till borgerlig demokrati som följd av sina egna positiva tendenser.

En marxistisk analys av kapitalismen måste trots allt sätta systemets motsättningar i centrum. Och det har varit utvecklingen av den grundläggande motsättningen mellan kapital och arbete som fört demokratin över gränsen för den härskande klassen och dess stöttor. Så formades i stort det andra stadiet i kampen för demokrati genom arbetarklassens och arbetarrörelsens uppkomst. Vi har redan sett hur det kapitalistiska produktionssättet ger upphov till en exploaterad klass med en förmåga till organiserad opposition överlägsen alla tidigare exploaterade klassers. I själva verket har arbetarrörelsen nästan överallt kämpat inte bara för högre löner och bättre arbetsvillkor utan också för politisk demokrati — antingen som ett mål i sig självt (de engelska chartisterna eller fackföreningsrörelsen i Australien och Nya Zeeland) eller som en integrerad del av kampen för socialism (Andra internationals partier).

Men arbetarrörelsen var ingenstans förmögen att uppnå demokrati utan annan hjälp än sina egna resurser och detta säger mycket om borgarväldets makt. Ända från chartisterna på 1840-talet till de belgiska socialdemokraterna strax före och de japanska arbetarna strax efter första världskriget slutade sådana försök alltid i nederlag. Endast i samarbete med yttre allierade kunde de obesuttna klasserna nå demokratiska rättigheter, och det var framförallt de besuttna minoriteterna som till slut besvarade de avgörande frågorna om tidpunkt och form om, när och hur demokratin skulle införas. På så vis utvecklade sig demokratiseringsprocessen inom den kapitalistiska statens ram, och stelnade i den borgerliga demokratiformen i stället för att öppna vägen till folklig revolution och socialistisk omvandling.

Arbetarklassens viktigaste allierade i kampen för demokrati har varit segrande arméer från utländska borgerliga stater, den lilla, självanställda småborgerligheten och en del av själva den härskande klassen. Dessa allierades roller var naturligtvis en följd av andra motsättningar inom kapitalismen — imperialistisk konkurrens, nationella konflikter, motsättning mellan konkurrens och monopolisering, brytningar mellan olika kapitalfraktioner. I det utrymme som dessa motsättningar skapade kunde arbetarklassens tyngd inverka på demokratiseringsprocessen, till och med i frånvaron av en betydande arbetarrörelse. Till exempel kunde de borgerliga organisationerna och politikerna utnyttja arbetarklassens röst för sina egna syften, som mest uppenbart var fallet i USA. Här fann till och med de politiska ”maskinerna” utrymme för de nya immigrantarbetarna, som utestängts från rösträtt genom läs- och skrivkunnighetstester, röstskatter och registreringsbestämmelser, genom att värva deras stöd i systemet av politisk korruption — för en sorts statskapitalism på stadsnivå. Dessa maskiner styrdes normalt av från det etablerade storkapitalet klart avgränsade delar av borgarklassen.

De båda paradoxerna förklarade

Vi har nu möjlighet att sätta de två paradoxer vi utgick från mot varandra. För marxister framstod problemet alltså som att förklara hur en liten social minoritet kan härska i övervägande demokratiska former, medan det för det borgerligt liberala tänkandet föreföll som ett olösligt mysterium att de klassiska liberalerna var övertygade om oförenligheten mellan kapitalism och demokrati, medan den nutida borgerliga meningen är att endast kapitalismen är förenlig med demokrati.

---

⁴⁷ J R Poles *Political Representation in England and the Origins of the American Republic* (London 1966) är en solid och intressant undersökning av hur den individuella rätten till politisk representation växte fram.

7Lösningen på det marxistiska problemet är nu ganska klar. Borgerlig demokrati har alltid och överallt uppkommit i strid med (hegemoniska delar av) borgarklassen, men genom politiska medel och kanaler som den kapitalistiska staten tillhandahållit. Och när den hotats eller förintats har arbetarrörelsen återigen tagit strid mot den härskande klassens ledande fraktion (som i Finland, Frankrike, Tyskland, Italien och Österrike). Så även om borgerlig demokrati består av demokratisk regeringsmakt och kapitalvälde har dess demokratiska komponent uppnått och försvarats gentemot borgarklassen.

Den borgerliga paradoxen upplöses när vi inser ett av processens drag som den klassiska liberalismen naturligt nog fäste ringa uppmärksamhet vid. Demokratien har utvecklats varken ur kapitalismens positiva tendenser eller som en historisk tillfällighet, utan ur kapitalismens *motsättningar*. Den borgerliga demokratien har över huvud taget varit livskraftig endast på grund av kapitalismens elasticitet och expansionsförmåga, vilka både klassiska liberaler och marxister kraftigt undervärderade.

Vi bör komma ihåg att demokratierna bara utgör en del av de borgerliga staternas vidare världsordning. Med utgångspunkt från de båda grundläggande dimensionerna — nationell representation och den vuxna befolkningens indragning i den politiska processen — har vi urskilt fyra huvudtyper av borgerlig regim: demokratier, demokratisk och auktoritär exklusivism respektive diktaturer. I de sjutton länder vi granskat är diktaturerna ett sent nittonhundratalsfenomen, även om termen kan tillämpas på den första delen av Napoleon III:s välde. Demokratiseringsprocessen tog sin början i auktoritär och demokratisk exklusivism och har i båda fallen gett upphov till både demokrati och diktatur. Både Italiens demokratiskt-exklusivistiska parlamentariska monarki och, via Weimar, Tysklands demokratiskt-exklusivistiska monarki, ledde till fascism. Skandinaviens och Nederländernas auktoritära exklusivism utvecklades genom demokratisk exklusivism till demokrati — och den i Japan och Österrike till diktatur, i det senare fallet efter femton år av demokrati.

I det avseendet tycks det finnas föga substans i varje strikt evolutionistisk uppfattning av demokratiseringsprocessen. Det faktum att alla sjutton staterna nu är demokratier kan i stort tillskrivas de båda världskrigen: 1939, för att ta en annan tidpunkt, hade endast en minoritet av åtta demokratiska statsklick, och i ett av dem (Canada) kräver beteckningen en viss modifiering.

Den historiska kampen för demokrati har i första hand riktats mot olika former av utestängning. Diktaturer har tenderat att uppträda sent och, med undantag av Japan, endast efter en period av demokrati eller påtagliga demokratiska framsteg. Utvecklingen av ett rent valbaserat styrelseskick har ibland motarbetats nästan intill revolution (Frankrike 1830) och militärt nederlag (Frankrike 1871, Australien; Japan, Tyskland), men i andra fall har det kommit till uttryck i en mycket långsam utveckling av icke-konstitutionell parlamentarisk praxis (England och dess dominions, Skandinavien, Belgien, Nederländerna). Monarkin har överallt förvandlats till en maktlös symbol. ”Korruptionspraktik” och statligt hot har också eliminerats ur valprocessen på ett ganska odramatiskt men ojämnt sätt. Skilda sociala kategoriers upptågande i valmanskåren har dock i allmänhet varit föremål för hård och utdragen konstitutionell kamp.

Kriterier för utestängning från rösträtt

Det huvudsakliga utestängningskriteriet har varit klass (mer eller mindre grovt definierat genom egendom, inkomst, yrke eller läs- och skrivkunighet), kön, ras och åsikt. Här finns ett intressant konsekvent mönster. Ursprungligen var det viktigaste kriteriet klass men kön och ras har visat sig vara motspänstigare, och åsikt har tenderat få större betydelse. De första konstitutionella striderna utkämpades oftast av manliga medlemmar i samma etniska grupp för upptagandet av vissa socioekonomiska grupper. Men sedan första världskriget (och införandet av manlig rösträtt i Japan 1925) har fall av uppenbar klassdiskriminering varit relativt

ovanliga: vissa amerikanska delstater fortsatte använda registreringskrav, röstskatter och skriv- och läskunnighetstester, som spelade en viss roll i federala val ända fram till 1970, och de två första industristaterna — Belgien och England — har var för sig bibehållit ett nästan maktlöst överhus och klasskriterium för valbarhet till senaten. Över allt annat har det varit arbetarklassens styrka och stridsförmåga som gjort det svårt och orimligt kostbart att bibehålla ett klassgrundat utslutningskriterium. Men den amerikanska erfarenheten visar att mindre och svagare organiserade grupper ganska lätt kan utslutas från deltagande i den utvecklade kapitalismens demokratiska statsskick. Detta tycks också vara en huvudfaktor för köns- och rasutslutningens seghet.

Kampen mot sexism och rasism har drabbats av samma allmänna problem som kampen mot öppen klassdiskriminering. Den härskande klassen har nästan oföränderligt motsatt sig uppdragandet av etniska minoriteter eller den kvinnliga hälften av befolkningen, och ingen av dessa har haft tillräcklig styrka att tvinga igenom sina krav utan hjälp från bundsförvanter utifrån. Användningen av fattiga etniska minoriteter som billig arbetskraft och strejkbrytare har ofta lämnat dessa grupper utan något som helst betydande stöd. Till exempel krävde den första punkten i *Fighting Platform* vid 1905 års konferens för Australiens labourparti ”bibehållandet av ett vitt Australien”.⁴⁸ I de amerikanska sydstaterna övergav abolitionisterna de svarta, som återfann militanta bundsförvanter först under ghettopproren i norr och student- och Vietnamrörelsernas uppkomst på 1960-talet.

Det var dessa krafter som slutligen hjälpte till att förmå de federala styrande att gå emot sydstaternas mycket försvagade plantagearistokrati. Rasistisk utslutning kan också verka på mer förfinade sätt än i USA. Man kan till exempel hävda att Schweiz inte ens idag skall betraktas som demokrati, eftersom den schweiziska borgarklassen sedan början av seklet varit starkt beroende av invandrad arbetskraft. Och dessa immigranter har förvägrats alla politiska rättigheter. Mer allmänt har sedan 1960-talet den massiva västeuropeiska importen av utländska arbetare utan några politiska representationsrättigheter inneburit att en betydande minoritet av den europeiska arbetarklassen de facto förvägrats rösträtt.

Kvinnlig rösträtt

Medan den rasistiska utslutningen av fattiga och förnedrade etniska minoriteter tillämpats med allmän kraft har frågan om kvinnlig rösträtt gett upphov till omfattande konflikter. I Nya Zeeland fick kvinnor rösträtt 1893, i Schweiz inte förrän 1971, i de amerikanska sydstaterna fick vita kvinnor rätt att rösta femtio år före de svarta männen, men i Finland erhöll bägge könen rätten samtidigt 1906. I Frankrike skilde 150 år och i Schweiz över 120 år mellan det första antagandet av allmän manlig rösträtt och kvinnornas faktiska rätt att rösta, medan gapet i andra länder varit betydligt mindre. Dynamiken i den kvinnliga rösträttens uppnående är fortfarande ett i stort sett utforskat område som kräver en speciell undersökning. Här kan endast en del uppslag ges.

För det första skall vi varna för några ganska vanliga, lättvindiga förklaringar. Den manliga konstitutionella folkomröstningen i Schweiz förhalade utan tvekan förvärvandet av kvinnlig rösträtt efter det att en majoritet av politiker hade vunnits över, men av sig självt avgör inte detta frågan.⁴⁹ I ett antal amerikanska västkuststater erhöll kvinnor rösträtt genom manliga folkomröstningar så sent som slutet av 1800- och det tidiga 1900-talet.⁵⁰ Hänvisningar till ideologiska faktorer som den katolska religionen eller latinsk ”machismo” är likaledes otillfredsställande. Varför beviljade det katolska Österrike kvinnan rösträtt femtio år före det övervägande protestantiska Schweiz och trettio år före det katolska Belgien? Och hur kan det

⁴⁸ Cole, a a, s 876.

⁴⁹ Detta hävdas i bl a *Die Wahl der Parlamente*, a a, s 1127 f.

⁵⁰ Det var visserligen fler nederlag än segrar – 32 mot 9 mellan 1869 och 1916. Se A Kraditor, *The Ideas of Woman Suffrage Movement 1890-1920*, New York 1966, s 5.

komma sig att de första genombrotten i Schweiz skedde i de fransktalande kantonerna Vaud, Genève och Neuchatel?

Tabell 5. Tidpunkten för kvinnlig rösträtt

<i>Före första världskriget</i>	<i>Under eller efter första världskriget</i>	<i>Som följd av andra världskriget</i>	<i>Senare</i>
Australien	Canada	Belgien	Schweiz
Finland	Danmark	Frankrike	
Norge	Nederländerna	Italien	
Nya Zeeland	Storbritannien Sverige	Japan	
	USA		
	Österrike		
	Tyskland		

Inte heller en ekonomistisk förklaring i termer av andelen kvinnor med avlönad anställning för oss särskilt långt. (Se tabell 6).

Tabell 6. Andel yrkesverksamma kvinnor av den samlade kvinnliga befolkningen omkring 1930. * (Oavlönade hushållsarbetare ej medtagna).

<i>Kvinnlig rösträtt: före första världskriget</i>	<i>Under eller efter första världskriget</i>	<i>Som följd av andra världskriget</i>	<i>Senare</i>
Australien 20	Canada 12	Belgien 17	Schweiz 29
Finland 25 (1)	Danmark 27	Frankrike 23 (2)	
Norge 22	Nederländerna 19	Italien 14	
Nya Zeeland 20	Sverige 29	Japan 33	
	Tyskland 22		
	Storbritannien 27		
	USA 17		

Källa: Yearbook of Labour Statistics vol 2 (Geneve 1937) för spalterna 1 och 2.

* Eftersom uppgifterna är hämtade från nationella folkräkningar bör vi vara försiktiga i fråga om deras jämförbarhet. De påverkas sålunda om hushållsmedhjälpare medtas (den japanska siffran ser misstänkt hög ut), av åldersstrukturen, av äktenskapsfrekvensen (i sin tur främst en effekt av förhållandet män-kvinnor) och av den ekonomiska strukturen — omfattande mjölkproduktion och risodling samt arbetsintensiva industrier skulle medföra högre andelar. Det relativt låga procenttalet för den Nya världen tycks delvis bero på bristen på kvinnor tillgängliga för hushållsarbeten i nybyggarområdena. Men även om man har det i åtanke framgår det trots allt av tabellen, att det inte finns något signifikant förhållande mellan kvinnors yrkesverksamhet och rösträtt. Om vi tar hänsyn till de skilda grenarna av kvinnlig sysselsättning med deras skiftande grader av social frihet blir denna brist ännu mer slående: siffrorna i tabellen för Norge (rösträtt 1913) och Schweiz (rösträtt 1971) är 22 respektive 29 procent. Men om vi drar ifrån kvinnor anställda i hushållen, sjunker siffrorna till 13 respektive 23 procent.

(1) Primärsiffran är 41 procent, men den ovanligt höga andelen kvinnliga företagare och anställda inom jordbruk tycks peka på att böndernas fruar är medtagna. Den korrigerade siffran utgår ifrån att procentandelen bondhustrur var densamma som i Tyskland — vilket förmodligen är en underskattning snarare än en överskattning.

(2) Den franska folkräkningsuppgiften innefattade hustrur som hjälpte till i sina mäns företag. Beräkningen ovan antar samma andel kvinnliga företagare som i Tyskland.

Kanske finns det mer innehåll i tesen om kvinnors ”*scarcity value*” (knapphetsvärde). Det är faktiskt värt att notera att kvinnlig rösträtt först infördes i nyligen befolkade nybyggarområden, där kvinnor verkligen var i stor minoritet. Kvinnorna vann rösträtt omkring 1900 i Wyoming, Colorado, Utah och Idaho och vid slutet av första världskriget i ytterligare sju

delstater, alla väster om Mississippi.⁵¹ Nya Zeelands kvinnor erhöill sina rättigheter 1893. Genom att följa de mer avlägsna kolonierna i Sydaustralien (1894) och Västaustralien (1899) utsträckte 1903 års federala rösträttslag den kvinnliga rösträtten till alla australiska områden.⁵² Även i Canada började processen under första världskriget i de nya prärieprovinserna Manitoba, Saskatchewan och Alberta.⁵³ James Bryce påpekade snabbt, i sin klassiska studie *The American Commonwealth*, att i de första fyra amerikanska delstaterna som skänkte kvinnan rösträtt fanns det totalt 589 000 män mot 482 000 kvinnor.⁵⁴ 1891 var i hela Australien (dvs även de mer befolkade kolonierna Victoria och New South Wales) förhållandet män/kvinnor 2 till 1 i åldrarna 15-64 år.⁵⁵

Trots att förklaringen om ”knapphetsvärde” stämmer överens med betydelsen av ökad efterfrågan på kvinnlig arbetskraft i krigstid kan sambandet ändå vara en tillfällighet.⁵⁶ I varje fall är det av ringa vikt om vi betraktar senare variationer. Vi finner det troligtvis fruktbarare att på det politiska kraftfältet söka den relativa styrkan hos dem som angrep respektive försvarade kvinnlig rösträtt. Vad motståndarna beträffar var bourgeoisin i de nya kolonierna inte så djupt förskansad och var tvungen att godta också den manliga rösträtten mycket tidigt. Två betydande bundsförvanter uppstod. En var arbetarrörelsen, vilken som vi har sett snart vann avsevärd styrka i Australien och Nya Zeeland. Den militanta engelska suffragettorganisationen — *Women's Social and Political Union* — var till en början nära knuten till *Independent Labour Party*.⁵⁷ I Finland beviljades allmän rösträtt 1906 efter ett stort arbetaruppror. Och i Schweiz omfattade generalstrejken 1918, som slogs ned genom statens fulla militära kraft, kravet på kvinnans rättigheter i sin lista på demokratiska och sociala (men inte socialistiska) krav.⁵⁸

Denna sociala rörelse i Schweiz, där arbetarklassen förblev isolerad, väcker också konkret frågan om borgerliga och småborgerliga bundsförvanter. Den kvinnliga rösträtten var inte en av de socio-ekonomiska eftergifter som regeringen gjorde efter att ha brutit strejken. Däremot visade sig de borgerliga och småborgerliga Populisterna i västra USA vara avgörande bundsförvanter,⁵⁹ liksom deras liberala motsvarigheter i Australien, Nya Zeeland och Norge samt förbudsvännerna i Nya Zeeland och USA.⁶⁰ Dessa klassers extrema svaghet i Japan gör det möjligt att förstå demokratiseringsprocessens försenade och externt orsakade karaktär. Men hur ska vi förklara den benhårda könsdiskrimineringen i Belgien, Frankrike, Italien och Schweiz?

⁵¹ Ibid, s 231.

⁵² Crowley, a a, s 241.

⁵³ H Clodie, *Canadian Government and Politics*, Toronto 1944, s 102.

⁵⁴ J Bryce, *The American Commonwealth*, New York 1911, II, s 687.

⁵⁵ N G Butlin, ”Some Perspectives of Australian Economic Development 1890-1965”, i C Forster (red), *Australian Economic Development in the Twentieth Century*, London och Sydney 1970, s 274.

⁵⁶ Denna korrelation stämmer inte alls i fallet Utah, som hade en ungefärligt jämn könsfördelning. Se A Grimes, *The Puritan Ethic and Woman Suffrage*, New York 1967, s XI.

⁵⁷ A Raeburn, *The Militant Suffragettes*, Stockholm 1975, s 11. De amerikanska kvinnorna fick stöd inte bara av den lilla socialistiska rörelsen utan t o m av Gompers och AFL (se D Morgan, *Suffragists and Democrats*, East Lansing 1872). Morgan har även skrivit en monografi om det motsägelsefulla förhållandet mellan det brittiska liberala partiet och kvinnorörelsen: *Suffragists and Liberals*, Oxford 1975.

⁵⁸ E Håstad, *Regeringssättet i den schweiziska demokratin*, Uppsala och Stockholm 1936, s 262 n. Denna 700 sidor långa svenska avhandling om den schweiziska demokratiska rörelsen är representativ för det allmänna överseendet med det schweiziska könsförtrycket. Medan den sålunda behandlar de ceremonier och festligheter som vanligen beledsagar valen, innehåller den alls ingen diskussion av skälen till utestängandet av kvinnorna. Våra dagars schweiziska författare Gruner är lika oberörd.

⁵⁹ Bryce, a a, II, s 604.

⁶⁰ Behovet av bundsförvanter samt den folkliga populismens och lantproletariatets avgörande roll (det var i början de som i stor utsträckning bestämde arbetarrörelsens styrka) förklarar det kanske förvånansvärda faktum att genombrotten för den kvinnliga rösträtten inte kom i världens industriella, politiska och kulturella centra (som London, Manchester, Berlin, Rom, Milano, New York, Chicago, Montreal, Melbourne eller Sydney) utan i perifera agrara områden som Nya Zeeland, Syd- och Västaustralien, västra USA samt Kanada, Finland och Norge.

Den gängse uppfattningen att kvinnor var mer konservativa än manliga arbetare fick knappast högerns politiska ledare att övervinna sina könsfördomar, liksom Bismarck svalde sin fientlighet till arbetarklassens rösträtt.⁶¹ I några länder spelade dock denna värdering av den kvinnliga rösträttens troliga verkan en dominerande roll för en stor del av de progressiva borgarnas och småborgarnas överväganden. Ett gemensamt drag för Belgien, Frankrike, Italien och Schweiz är den långa och bittra kampen mellan borgerlig och småborgerlig antiklerikal radikalism och en katolsk kyrka knuten till jordägarna och den borgerliga högern. Eftersom kvinnorna antogs stå mer under prästernas inflytande var liberalerna och radikalerna motvilliga att driva på kvinnans politiska rättigheter. Endast i Belgien 1919 begärde de katolska konservativa själva kvinnlig rösträtt, som då stoppades av liberalerna och socialdemokraterna. Ända fram till andra världskrigets jordskred tycks kvinnans rättigheter ha offrats på antiklerikalismens altare.⁶²

Politiska förbud

Det fjärde utestängningskriteriet — oacceptabel åsikt — är i huvudsak ett 1900-talsfenomen. Värderingar av olika partiers legitimitet ingick till en början inte i de liberala författningsbegreppen, men började utvecklas i England vid slutet av 1700-talet och Amerika på det tidiga 1800-talet och införlivades i de habsburgska, hohenzollernska och japanska kejsardömena.⁶³ Franska revolutionen och Pariskommunen frambringade chockartade panik- och repressionsvågor hos den härskande klassen i ett antal länder. Det oaktat inbegreps under 1800-talet på det stora hela politisk diskriminering i den klassbaserade utestängningen. Det är anmärkningsvärt att i inget av dessa länder var Andra internationalens partier olagliga (Bismarck förbjöd SPD på 1880-talet, men partiet tilläts fortfarande ställa upp kandidater).

I vårt århundrade har de borgerliga staterna däremot ofta tillgripit uttrycklig politisk utestängning. Hela arbetarrörelsen undertrycktes i Italien, Japan, Tyskland och Österrike, och kommunistpartiet har vid skilda tider bannlysts i Canada, Finland, Frankrike, Schweiz och Västtyskland. I USA drevs partiet praktiskt taget under jorden på femtiotalet (det olagligförklarades inte uttryckligen, men effekten blev liknande eftersom det under fängelsehot tvingades att registrera sig som ombud för främmande makt).

I Australien försökte en parlamentsmajoritet införa förbud mot kommunistpartiet 1951 men led nederlag, först genom högsta domstolens utslag och senare genom en folkomröstning. Sammanfattningsvis kan vi säga att politiskt förbud har ersatt klassgrundad utestängning som det mest effektiva medlet att hantera ett uttalat hot från arbetarklassen eller en del av den. Detta leder omedelbart vidare till andra viktiga undersökningsområden: mekanismerna för att

⁶¹ Ett partiellt undantag var de polygama och patriarkala mormonska nybyggarna i Utah, som gav sina kvinnor rösträtt för att avtrubba kritiken utifrån och stänga ute de otroende – i synnerhet de unga ogifta gruvarbetare som kommit med den transkontinentala järnvägen. Se Grimes, a a, kap 2.

⁶² Beträffande Frankrike se M Duverger, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris 1959, I, s 87. Duverger godtar emellertid reservationslöst förklaringen av fallet Schweiz med hjälp av de manliga folkomröstningarna. Campbell, a a, s 102. De belgiska liberalerna opponerade sig 1919 orubbligt mot den kvinnliga rösträtten, medan socialdemokraterna, som tryggt dess införande i de kommunala valen, gick med på att uppskjuta den i de nationella. (Höjer, a a s 95 f.) En översikt av den schweiziska utvecklingen fram till 1958 ges av två artiklar i *Revue française de Science politique*: A Quinche, ”Le suffrage féminin en Suisse”, och J-F Aubert, ”Le suffrage féminin en Suisse”, årgång 4 (1954) respektive 8 (1958), liksom av förbundsrådets officiella rapport om den kvinnliga rösträtten – *Bundesblatt*, årgång 109, nr 10 (Bern 1957). Enligt det senare uppnådde den kvinnliga befolkningen i kantonen Bern inskränkt rösträtt under 1830-talets radikala rörelse, men berövades den av kantonregeringen 1887 (s 691). *Keesing's Contemporary Archives* innehåller rapporter om folkomröstningarna 1959 och 1971, och om 1971 års parlamentsbeslut. Det schweiziska politiska könsförtryckets sista utpost tycks ha varit de små, tyskspråkiga katolska kantonerna, medan det protestantiska Zürich och det katolska Luzern avgjorde vändningen år 1971. Min hypotes om den borgerliga antiklerikalismens roll finner föga av direkt bekräftelse i ovanstående översikter – det kan synas som om antiklerikalismen är mer av en proletär än en borgerlig strömning, och den tjänar inte som något hinder mot uppnåendet av kvinnlig rösträtt.

⁶³ G Ionescu och I de Madariga, *Opposition*, Harmondsworth 1972, kap 2.

hålla arbetarklassen tillbaka, de repressiva apparaternas utveckling och de antidemokratiska krafternas framväxt. Men vårt aktuella bidrag till analysen av den borgerliga demokratins uppkomst slutar här.